

2014

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

DIPLOMSKANALOGA

DIPLOMSKA NALOGA

ŠPELA GRZETIČ

ŠPELA GRZETIČ

KOPER, 2014

UNIVERZA NA PRIMORSKEM
FAKULTETA ZA MANAGEMENT

Diplomska naloga

SIVA EKONOMIJA IN UKREPI BOJA PROTI SIVI
EKONOMIJI V SLOVENIJI IN EVROPSKI UNIJI

Špela Grzetič

Koper, 2014

Mentor: izr. prof. dr. Žiga Čepar

POVZETEK

Siva ekonomija je ekonomija, ki ni ilegalna, vendar je vseeno kaznivo dejanje. Spremljamo oziroma vidimo jo v vsakodnevnem življenju, torej nam ni tuja. Z vidika »malega« človeka se lahko zdi na prvi pogled na kratek rok zaželena, saj mu prinaša trenutni zaslužek oziroma priboljšek. Za države pomeni ogromno izgubo, za nekatere večjo, za druge manjšo. Poleg teoretičnih izhodišč so v diplomski nalogi obravnavani obseg sive ekonomije v državah Evropske unije, njihovem načinu boja proti delu na črno ter predlagani ukrepi za tiste države Evropske unije, ki imajo v gospodarstvu visok delež neformalne ekonomije. Po vzoru nekaterih evropskih držav bodo slovenski politiki in visoki funkcionarji poskušali omenjeni pojav zajezi v Sloveniji z uvedbo davčnih blagajn, ki onemogočajo finančne nepravilnosti pri poslovanju z gotovino.

Ključne besede: siva ekonomija, delo na črno, neformalna ekonomija, posledice sive ekonomije, merjenje sive ekonomije, vzroki sive ekonomije, predlogi zmanjševanja sive ekonomije.

SUMMARY

Informal economy is an economy that is not illegal, but is still a criminal offense. We may meet or encounter it in every day's life, so it is not unknown to us. From the point of view of "small" people it may seem positive in a short run at the first sight as it brings some temporary earning or benefit. For governments it means a huge loss, which is for some bigger and for some governments smaller. Besides theoretical principals, this diploma thesis, deals primarily with the size of the shadow economy in the European Union countries, with their methods to fight undeclared work and with the proposed measures for the EU countries with a high share of the informal economy. Following the example of some European countries, Slovenian politicians and senior officials will attempt to limit the phenomenon with the introduction of fiscal cash registers which prevent financial irregularities in cash transactions.

Keywords: grey economy, undeclared, informal economy, effects of the informal economy, measuring the informal economy, causes of the shadow economy, proposals to reduce the informal economy.

UDK: 331.526.8(043.2)

ZAHVALA

Zahvaljujem se profesorju Žigi Čeparju, ki me je sprejel pod svoje mentorstvo in me spretno vodil v pravo smer ter za ponujeno pomoč in potrpežljivost.

Posebna zahvala velja moji družini in partnerju za vso podporo in svetovanje v času študija.

VSEBINA

1	Uvod	1
1.1	Oprelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč	1
1.2	Namen in cilj diplomske naloge	2
1.3	Predvidene metode za doseganje ciljev diplomskega dela	2
1.4	Predvidene predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema	3
2	Siva ekonomija	4
2.1	Oprelitev pojma siva ekonomija.....	4
2.2	Vzroki za pojav sive ekonomije	7
2.3	Posledice sive ekonomije.....	11
2.3.1	Negativne posledice	11
2.3.2	Pozitivne posledice.....	13
2.4	Metode merjenja sive ekonomije	14
2.5	Zgodovina sive ekonomije.....	16
3	Obseg in ukrepi boja proti sivi ekonomiji	18
3.1	Boj proti sivi ekonomiji v Sloveniji in Evropski uniji	18
3.2	Obseg sive ekonomije v Sloveniji	18
3.3	Stopnja in obseg sive ekonomije po posameznih državah Evropske unije	21
3.4	Primerjava stopnje sive ekonomije po posameznih državah Evropske unije in v primerjavi s Slovenijo	26
3.5	Ukrepi boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji in Evropski uniji	27
4	Predlogi za zmanjševanje sive ekonomije	36
4.1	Predlogi za zmanjševanje sive ekonomije v Sloveniji	36
4.2	Ostali predlogi za zmanjševanje sive ekonomije v državah Evropske unije	38
5	Ugotovitve	44
	Literatura	47

PREGLEDNICE

Preglednica 1: Udeležba pri nakupu »dela na črno« – po demografskih skupinah	10
Preglednica 2: Delo in zaposlovanje na črno v obdobju od 1. januarja 2003 do 31. decembra 2008 – število posameznih kršitev glede na status subjekta	19
Preglednica 3: Siva ekonomija v Sloveniji – po zapiskih Schneiderja (2011)	21
Preglednica 4: Siva ekonomija v Sloveniji – po zapiskih Murphyja (2012).....	21
Preglednica 5: Obseg sive ekonomije v enaintridesetih državah EU med letoma 2003 in 2012 (% v BDP)	22
Preglednica 6: Razlogi, ki jih potrošniki navajajo za sodelovanje pri delu na črno, v EU-27 – po skupinah držav (%).....	24
Preglednica 7: Razširjenost dela na črno in letnih dohodkov v EU – po državah in skupinah držav	25
Preglednica 8: Pojavnost neprijavljenega dela v EU-27 – po sektorjih in skupinah držav (%)	29
Preglednica 9: Razvrstitev možnih vrst ukrepov	30

SLIKE

Slika 1: Pridobitev vrste blaga ali storitev, ki izhajajo iz neprijavljenih dejavnosti po sektorjih.....	7
Slika 2: Zakaj raje kupiti delo na črno, kot kupovati na rednem trgu.....	8
Slika 3: Stopnja sive ekonomije v letu 2011 za enaintrideset držav EU (v % BDP)	26
Slika 4: Stopnja sive ekonomije v letu 2012 za enaintrideset držav EU (v % BDP).....	27

KRAJŠAVE

AJPES	Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve
BDP	bruto domači proizvod
DDV	davek na dodano vrednost
EU	Evropska unija
GZS	Gospodarska zbornica Slovenije
MIMIC	Multiple Indicators and Multiple Causes (angl.)
MGRT	Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo
MNZ	Ministrstvo za notranje zadeve
MZ	Ministrstvo za zdravje
OECD	Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj
OZS	Obrtna zbornica Slovenije
RS	Republika Slovenija
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
ZPDZC	Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno

1 UVOD

Siva ekonomija je zelo razširjen pojav, ki je značilen za vse države, gospodarstva in politične sisteme. V Sloveniji skorajda ni osebe, ki se ji ne bi pripetilo, da za svoje naročilo ni prejela računa. Nemalo je takih primerov pri izdelavi hišne opreme ali pleskanju sten v stanovanju. V vsakdanjem življenju opazimo veliko podobnih primerov. Siva ekonomija je torej del vsakdana vseh ljudi in prav gotovo nanje vpliva tako ali drugače. V sklopu sive ekonomije se prelijejo velike količine neprijavljenega in zato tudi neobdavčenega in družbi nekoristnega denarja. Prav zaradi tega je pomembno vedeti, v kolikšni meri je prisotna v naši družbi. Kako se jo lahko izmeri, če ljudje, ki v njej delujejo, ne želijo biti razkriti? Kar se tiče gospodarskega prostora, so med državami velike razlike. Razlogi za obstoj sive ekonomije se razlikujejo tako v razvitih in tranzicijskih državah kot tudi v državah v razvoju.

1.1 Opredelitev obravnavanega problema in teoretičnih izhodišč

Siva ekonomija predstavlja enega izmed najsodobnejših problemov v domačem merilu in na ozemlju Evropske unije, zoper katerega se državna in evropska regulativa borita z raznolikimi ukrepi in zakonodajnimi telesi.

Ko govorimo o pojavu sive ekonomije, ne moremo mimo dejstva, da obstaja za ta pojav množica imen. Za določenimi se skriva tudi nekoliko drugačna razlaga. To pomeni, da se stroka ne more zediniti glede aktivnosti, ki jih vsebuje, in posledično tudi ne glede imena. Tako najdemo za pojav sive ekonomije v tujih jezikih naslednje pojme: *lavoro nero*, *Schattenwirtschaft*, *Schwarzarbeit*, *underground economy*, *hidden economy*, *informal economy*, *black market*, *illicit work*, *irregular sector*, *alternative economy*, *unofficial economy*, *parallel economy*, *unrecorded economy*, *cash-in-hand economy*, kar v prevodu pomeni neuradna, paralelna, neformalna ekonomija oziroma skriti, neregularni sektor ipd. (Schneider in Enste 2002, 16).

Pomembno je poudariti, da ti pojmi zajemajo določene skupne aktivnosti, ne moremo pa govoriti o čistih sinonimih po različnih državah. Prav tako enoznačen opis pojava (kot samo negativnega ali pozitivnega) ne zadostuje za razlago njegove kompleksnosti, saj v svojem delovanju in posledicah zasledimo elemente, ki so dobrodošli, in tiste, ki bi jih bilo treba nadomestiti. Ena izmed bolj znanih in večkrat uporabljenih definicij opredeljuje sivo ekonomijo kot »... vse trenutno neregistrirane ekonomske aktivnosti, ki prispevajo k uradno merjeni vrednosti bruto domačega proizvoda.« (Belev 2003, 24)

Najpomembnejši dejavniki za obstoj sive ekonomije v razvitih državah so tržni in institucionalni dejavniki ter individualne značilnosti (Renooy 2004a, 39). V tranzicijskih državah so za nastanek sive ekonomije ključni ekonomski, institucionalni in socialni razlogi (Grabowski 2002, 12).

Za glavne vzroke sive ekonomije v državah v razvoju štejemo nizko stopnjo industrializacije in produktivnosti, slabo tehnologijo, velik presežek delovne sile ter intenzivno izrabo poceni in slabo izobražene delovne sile. Prav zato v teh državah siva ekonomija hitro narašča. To je tudi eden izmed razlogov, zakaj se neformalni sektor v nerazvitih državah pojmuje kot sektor za preživetje (Gërkhani 2007, 15). Vsi ti dejavniki bodo podrobneje opisani v nadaljevanju diplomske naloge.

Države se proti sivi ekonomiji borijo na različne načine. O tem, ali so nekateri ukrepi uspešnejši kot drugi oziroma zakaj imajo nekatere države manj sive ekonomije kot druge, pa več sledi v nadaljevanju diplomske naloge.

1.2 Namen in cilj diplomske naloge

Namen diplomske naloge je opredeliti pojem sive ekonomije ter analizirati ukrepe boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji in EU. Prikazati želim oblikovane ukrepe boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji. Ob sivi ekonomiji trpita državna blagajna in realno gospodarstvo, zato so iz tega razloga ukrepi proti sivi ekonomiji nujni.

Med različnimi narodi obstajajo specifične značilnosti, ki otežujejo neposredno primerjavo sive ekonomije med državami. Prav zato jo statistični uradi vedno merijo na več različnih načinov. Ti rezultati nato prikažejo realno primerjavo med različnimi gospodarstvi v svetu. S pomočjo teh tako imenovanih harmoniziranih podatkov bom primerjala dejstva o sivi ekonomiji med Slovenijo in posameznimi državami EU.

Cilji diplomske naloge so razdeljeni v naslednje sklope:

- pojasniti pojem sive ekonomije, značilnosti, načine njenega merjenja, vzroke in posledice sive ekonomije ter njen razvoj skozi zgodovino;
- zbrati, primerjati ter analizirati podatke o obsegu sive ekonomije v Sloveniji in EU ter o ukrepih boja zoper njo;
- oblikovati predloge za zmanjševanje sive ekonomije v Sloveniji.

V zaključku diplomske naloge želim strniti dejstva in opozoriti na nekatera nerešena vprašanja o raziskovanem problemu ter podati možne smeri njihovega nadaljnjega reševanja.

1.3 Predvidene metode za doseganje ciljev diplomskega dela

Uporabila bom dve metodi:

- teoretični del: zbrala bom ustrezno literaturo, jo analizirala ter na njeni osnovi podala teoretična izhodišča povezana s sivo ekonomijo;
- empirični del: po razpoložljivih podatkovnih virih Statističnega urada RS (statistične informacije in Statistični letopis), na podlagi podatkov spletne strani Izvozno okno,

Eurobarometer, po Schneiderju 2011 (podatki o sivi ekonomiji) in na podlagi drugih raziskav bom povzela podatke o tem, kakšen je razmah sive ekonomije v Sloveniji različnih državah EU in kakšni so aktualni protiukrepi (Evropska komisija 2004 / Evropska komisija 2007). Zbrane podatke bom analizirala s pomočjo opisnih statistik ter rezultate predstavila v grafikonih in preglednicah.

1.4 Predvidene predpostavke in omejitve pri obravnavanju problema

Teoretične predpostavke diplomske naloge bodo izhajale iz strokovne literature, tako domače kot tudi tuje. V nalogi predpostavljam, da so v uporabljenih bazah podatkov ter drugih virih navedene vrednosti o višini finančnih odlivov mimo državnih blagajn precej točne. Teh odlivov sama ne bom ocenjevala. V diplomski nalogi jih bom namreč uporabila kot izhodišče in razlog nujnosti sprejemanja ukrepov boja proti sivi ekonomiji. Predpostavljam, da pojav in delovanje sive ekonomije ne učinkujeta negativno le neposredno na državne blagajne, temveč sta v širšem smislu zaviralca rasti gospodarstva in socialnega razvoja prebivalstva.

V diplomski nalogi se bom v teoretičnem delu omejila na obravnavo sive ekonomiji v Sloveniji in na geografskem območju Evropske unije v času od 20. do 21. stoletja. V empiričnem delu naloge pa bo pri analizi obsega sive ekonomije raziskava omejena na države EU. Pri tem si bom vzela za vzorec določene evropske države in se časovno orientirala na obdobje 2007–2011.

2 SIVA EKONOMIJA

Izkazalo se je, da imajo države dve vrsti ekonomije: uradno in neuradno, tako imenovano »sivo ekonomijo«. Uradna ekonomija je tista, katere gospodarstvo merijo z BDP-jem, davčnimi prejemki, prispevki za socialno varnost, identifikacijskimi številkami za zaposlovanje in podobnim. Merilci tega so bančne ustanove in vlada. Siva ekonomija pa so ves denar in delovna mesta, ki nastanejo izven uradnega gospodarstva, bodisi nelegalno ali legalno.

Skrozi zgodovino raziskav sive ekonomije so različni raziskovalci uporabljali različne definicije in si vsak po svoje razlagajo ta pojem. Nekateri od teh definicij so bile kratke in jedrnate, druge pa so bolj zapletene in dodelane. Tako Scheider in Enste (2002) opredeljujeta sivo ekonomijo kot skupek gospodarskih dejavnosti, ki prispevajo k BDP-ju, vendar niso registrirane. Lauko (1987, 6) meni, da je siva ekonomija tista gospodarska dejavnost, ki je uradna statistika ne zajame. Tanzi (Glas idr. 1988, 8) sivo ekonomijo definira kot dohodek, ki ni prijavljen davčnemu uradu, ne glede na to, ali ga je uradna statistika vključila v narodni dohodek ali ne. Podobnega mnenja je tudi Thomas (1992, 120), ki navaja, da je davčna utaja bistvo sive ekonomije. Skolka (1985, po Glas 1991, 4) sivo ekonomijo opredeljuje kot pridobitne dejavnosti, ki kršijo določene norme in predpise.

Na splošno so siva ekonomija vse transakcije, ki potekajo »pod mizo«, na trgu in brez vednosti vlade.

2.1 Opredelitev pojma siva ekonomija

Pojem siva ekonomija vključuje številne ekonomske aktivnosti, zato je težko podati realno in uradno definicijo. Različni avtorji ta pojem razlagajo vsak po svoje, prav tako na definicijo vplivata tudi časovno obdobje in kraj. Značilna je za vse družbe, ne glede na njihovo razvitost in ne glede na značilnost družbenoekonomskega sistema. V vsaki državi se drugače opredeljuje, kaj spada pod sivo ekonomijo in kaj ne, zato je primerjava med državami še dodatno otežena.

Zaradi vseh naštetih parametrov bi bila neka enotna definicija skoraj nujna, vendar za zdaj še ne obstaja.

Kukar (1995) opredeljuje sivo ekonomijo kot pojav, o katerem se v vseh gospodarstvih v svetu veliko razpravlja ter ga najdemo v vseh državah in v vseh družbenoekonomskih sistemih, vendar v različnih oblikah in obsegu. V različnih državah ima različne razsežnosti. Gre za problem, ki zajema veliko število udeležencev, zato ne moremo mimo njega, ne da bi se ukvarjali z njim na takšen ali drugačen način. Skoraj v vseh državah po svetu ugotavljajo, da je del proizvodnje, dohodka ali zaposlenosti prikrit tako javnim oblastem kot tudi statističnim službam – morda namenoma, kar pomeni goljufijo, ali zato, ker nihče ne zahteva

od ljudi, da prijavijo tovrstno proizvodnjo, dohodek ali zaposlenost.

Siva ekonomija je pojav, ki ga najdemo v vseh sodobnih družbah. Če sivo ekonomijo povezujemo z gospodarsko statistiko, govorimo o neregistrirani proizvodnji, zaposlenosti in dohodku, če jo povezujemo z davčno službo, pa govorimo o neprijavljeni ali napačno prijavljeni proizvodnji, zaposlenosti in dohodkih, ki zato, ker niso prijavljeni, tudi niso obdavčeni. Pojav sive ekonomije močno vpliva na javne finance, na trg delovne sile, na višino in distribucijo dohodkov (Wikipedija 2013).

Brglezova (2000) v svojem članku sivo ekonomijo opredeljuje kot neregistrirano opravljanje dejavnosti neposredno v korist posameznika ali gospodinjstva, ki se skuša izogniti predpisom in plačilu dajatev.

Najprimernejšo definicijo sive ekonomije sta podala Nastav in Bojnec (2007, 193), ki navajata, da so to vse profitne dejavnosti, katerih proizvodi in storitve so legalni, vendar namerno prikriti pred oblastmi zaradi pridobivanja finančnih zaslužkov.

Vse te definicije in poimenovanja sive ekonomije imajo eno skupno značilnost: osebe, ki se ukvarjajo s sivo ekonomijo, imajo od nje koristi.

Za sivo ekonomijo so značilne naslednje lastnosti (Glas 1991, 3):

- dejavnosti so neregulirane, saj so prikrite in se tako izogibajo raznim zakonom in predpisom;
- dejavnosti so neobdavčene (utaja celotnega dohodka ali le dela dohodka oziroma neplačilo prispevkov za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje);
- uradna statistika teh dejavnosti ne meri in ne registrira ter tako daje napačne informacije za izvajanje ekonomske politike.

Glas (1991, 3) s sivo ekonomijo opredeljuje:

- neprijavljeno in zato neobdavčeno delo, »fuš«, ki se običajno opravi za gotovinsko plačilo;
- tihotapljenje;
- ilegalne igre na srečo;
- delo brez potrebnega delovnega dovoljenja, zlasti delo ilegalnih priseljencev;
- ilegalno trgovino z mamili, tobaknimi izdelki, alkoholnimi pijačami;
- neposredno menjavo blaga in storitev;
- dela in popravila v lastni režiji;
- izdajanje napihnjenih lažnih računov za poslovne stroške;
- uporabo delovnih sredstev z delovnega mesta za zasebno korist;
- ilegalno prostitucijo;
- delo in plačilo v času prejemanja bolniške in nadomestila za čas brezposelnosti;

- pridelavo lastnega sadja, zelenjave in drugih pridelkov ter njihovo prodajo;
- oderuško posojanje denarja;
- neprijavljeno dejavnost ali prijavljeno v manjšem obsegu od dejanske;
- prekupčevanje z zemljišči in drugim, kjer se dohodki ne prijavljajo davkariji;
- napitnine od strank, ki niso prijavljene davkariji;
- tatvine strank in osebja (npr. v samopostrežnih trgovinah);
- utajo napitnin, zakupnin itd.

Po drugi strani pa Nastav (2009, 18) v svojem delu ločuje med sivo in črno ekonomijo. Črna ekonomija naj bi bila pojav, ki vedno pomeni poslabšanje položaja posameznika (ob hkratnem izboljšanju nekoga drugega), medtem ko siva ekonomija lahko pomeni izboljšanje položaja za oba ali vse vpletene posameznike. Meni, da je s tega vidika črna ekonomija popolnoma nezaželena, medtem ko se za sivo ekonomijo to da trditi zgolj v omejenem obsegu. Posledično je črna ekonomija predmet popolnega pregona, medtem ko se sive ekonomije ne sme parcialno preganjati brez celovite sistemske ureditve (brez dodatne, na primer, socialne pomoči).

Lipper in Walker (1997, 5) navajata, da črna ekonomija pomeni črni trg, kjer se sklepajo posli, nakup in prodaja izdelkov in storitev na nezakoniti način. Je zelo velik in dobro organiziran trg, kjer se pravila trgovanja in plačila davkov ne upoštevajo. Na črnem trgu se najpogosteje trguje z:

- orožjem,
- belim blagom,
- zvodništvom,
- drogo,
- ponaredki,
- piratstvom medijev (CD-jev in DVD-jev z glasbo, filmi, programsko opremo),
- alkoholom,
- tobakom (fuge),
- ukradenim blagom.

Siva ekonomija pa po drugi strani trguje tudi z nakupi blaga in storitev, ki sicer niso nezakoniti, vendar so ta trgovanja neuradna ali nepooblaščenca. Dober primer je delo na črno. Ta trg posluje zaradi izogibanja plačevanju davkov. Dela, ki se opravljajo, so legitimna, kot na primer:

- pomoč na domu – varuške, oskrbovanje vrtov, gradbena dela;
- delo izven delovnega časa;
- prodaja izdelkov brez računa;
- opravljanje študentskega dela brez statusa ali z drugo napotnico.

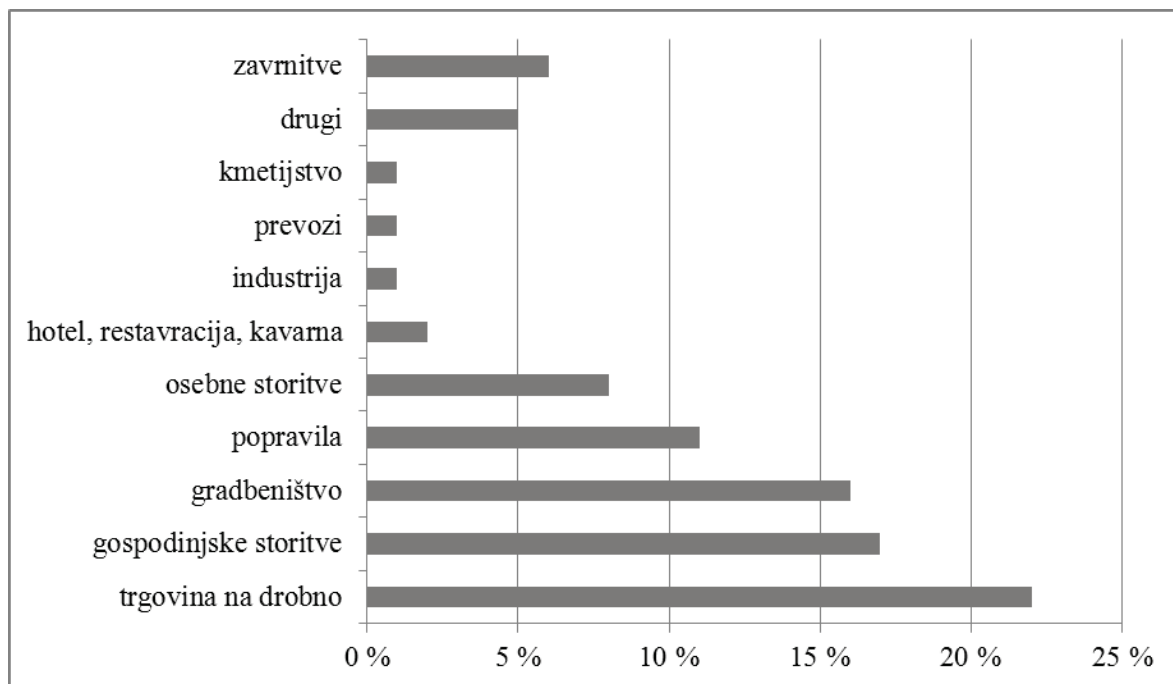
2.2 Vzroki za pojav sive ekonomije

Za boljše razumevanje vzrokov za pojav sive ekonomije je pomembno vedeti, v katerih dejavnostih se ta pojavlja. V glavnem je prisotna v delovno intenzivnih sektorjih z nizkimi dobički, pa tudi v proizvodnji in podjetništvu, kjer so stroški pomemben dejavnik v konkurenci. Za države članice OECD velja, da se siva ekonomija v glavnem pojavlja v naslednjih dejavnostih (Alessandrini in Dallago 1987, 40–41; Renooy idr. 2004, 110):

- gradbeništvo, kjer se delo na črno pojavlja predvsem pri zidavi zasebnih hiš in vikendov, njihovem opremljanju, popravilih in prenovi ter selitvah;
- frizerstvo, kjer gre za neregistrirano delo frizerjev;
- popravila avtomobilov in gospodinjskih aparatov;
- varstvo otrok;
- promet, ki se kaže v neregistrirani vožnji s taksiji in kamioni;
- kmetijstvo, kamor štejemo tudi gozdarstvo, ribolov in vrtnarjenje.

Razlogi za rast sive ekonomije so tudi zmanjšanje delovnega časa, zgodnje upokojitve in naraščajoča stopnja brezposelnosti (Bajada in Schneider 2005, 122).

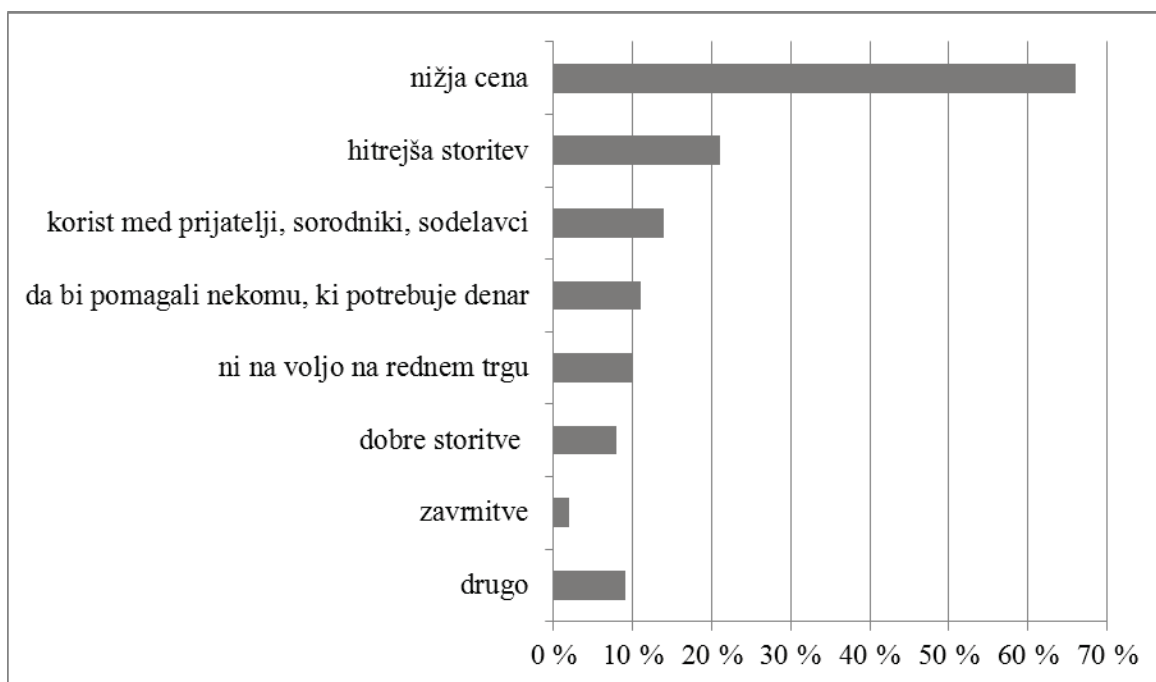
V letu 2007 sta Renooy in Williams (2007) opravila raziskavo, v okviru katere so anketirance spraševali, v katerem sektorju so se posluževali dela na črno. Rezultate prikazuje slika 1:

Slika 1: Pridobitev vrste blaga ali storitev, ki izhajajo iz neprijavljenih dejavnosti po sektorjih

Vir: Renooy in Williams 2007, 11.

Približno petina (22 %) vseh neprijavljenih dejavnosti predstavlja neprijavljeno blago ali storitve v trgovini na drobno. Primeri vključujejo nakup CD-jev, DVD-jev, računalnikov, oblačil, pohištva in drugih izdelkov na črnem trgu. Na drugem mestu so neprijavljene gospodinske storitve, ki predstavljajo 17 % med vsemi neprijavljenimi dejavnostmi. Tipične storitve v tej kategoriji so čiščenje hiše ali skrb za otroke in starejše. Druge storitve so vrtnarjenje, košnja trave itd. Neprijavljene dejavnosti v gradbenem sektorju predstavljajo 16 % vseh neprijavljenih dejavnosti. Na naslednjem mestu po pomenu neprijavljenih dejavnosti so popravila (predstavljajo 11 % med vsemi neprijavljenimi dejavnostmi) in nato še osebne storitve, kot so frizerske storitve, ali storitve zasebnega poučevanja (8 %).

Slika 2: Zakaj raje kupiti delo na črno, kot kupovati na rednem trgu

Vir: Renooy in Williams 2007, 16.

Vzroke, zakaj naj bi se ljudje odločali za sivo ekonomijo, prikazuje slika 2. Velika večina (66 %) tistih, ki kupujejo blago ali storitve, ki izhajajo iz dela na črno, stori to zaradi nižjih cen. Precej manjši, a še vedno zajeten delež, približno petina (21 %) kupcev, sprejme raje neprijavljeno blago ali storitev kot delo na črno zato, ker je predvidoma predano oziroma izvedeno v hitrejšem času. Drugi motivi, kot so, da želijo s tem prijatelju ali sodelavcu narediti uslugo ali nuditi pomoč nekomu, ki potrebuje denar, so le manjšega pomena, in sicer s 14 % za prvi motiv in z 11 % za slednji motiv (Renooy in Williams 2007, 13).

Med vzroki za pojav in razvoj sive ekonomije najdemo različne dejavnike. Dejstvo je, da so te dejavnosti prikrite oblasti. S tega vidika gre torej za neke vrste upor proti oblasti. Vse to pa v ozadju izhaja iz nezadovoljstva prebivalstva ali podjetij s stanjem v državi oziroma gospodarstvu, krivda pa se običajno prevlači na vodilne politike oziroma oblast (Nastav 2009, 37).

Schneider in Enste (2002, 104) delita vzroke za pojav in razvoj sive ekonomije v naslednje štiri sklope:

- davki: neposredni (dohodnina) in posredni (DDV) davki;
- socialna varnost: pokojninsko in zdravstveno zavarovanje ter zavarovanje za primer brezposelnosti;
- transferna plačila: denarna socialna pomoč in transferi brezposelnim;

Kriminal, delo na črno in korupcija so pojmi, ki vodijo v davčne utaje, to pa je drugi izraz za sivo ekonomijo. Naklepna davčna zatajitev nastane, kadar davčni zavezanec ve ali bi moral vedeti, da davčna obveznost obstaja in je kljub temu ne poravna. Pri tem obstaja naklep za pridobitev protipravne premoženjske koristi (Čokelc 2002, 9).

Obstaja vrsta motivov za davčno zatajitev oziroma sivo ekonomijo, naštetih pa so le nekateri izmed njih (Hundsdoerfer 1996, 20):

- nezadovoljstvo z državno porabo sredstev ter z davčnim sistemom in davčno pravičnostjo;
- želje po investicijah, za katere ni denarja;
- doseganje financiranja ali pa ugodnejših pogojev za obstoječe financiranje;
- preprečitev razkritja negativnega tržnega zaznavanja;
- doseganje predvidevanj in pričakovanj lastnikov;
- doseganje bonusov, ki so povezani z uspešnim poslovanjem;
- želja po osebni koristi;
- povečanje možnosti porabe do načrtovanega obsega;
- psihološka nagnjenost k hazarderstvu;
- prikaz finančnega poslovanja na podlagi dogovorov;
- visoki poslovni dolgovi.

Wallace, Haerpfer in Latcheva (2004) navajajo kot razlog, zakaj se nekdo odloči za delovanje v sivi ekonomiji, tudi tako imenovano strategijo preživetja, ki je v tem pomenu velikokrat prisotna – pogosteje sicer v manj razvitem svetu, je pa ob vedno težjih gospodarskih razmerah prisotna tudi v razvitejših državah. Brezposelnost je danes največji problem prebivalcev EU in prav tukaj se ustvarja siva ekonomija, saj jim, kot je že bilo omenjeno, to omogoča vir preživetja.

Kdo pravzaprav sodeluje v sivi ekonomiji? So res podlegli delu na črno samo nezaposleni? Je možno, da so starejši davkoplačevalci bolj podvrženi delu na črno kot mlajši davčni zavezanci, navsezadnje pa so tudi na videz manj tvegani? Je žensk v sivi ekonomiji več kot moških? Tudi stopnja izobrazbe je pomembna. Posamezniki z določeno stopnjo izobrazbe so bolj podvrženi oziroma lažje dobijo delo na črno kot nekateri drugi. Predpostavlja se, da bolje razumejo uporabnost obdavčitve od drugih, zato so bolj nagnjeni k prijavi svojega celotnega dohodka davčni upravi. Še en pomemben dejavnik je socialna etika (ali davčna morala). Ta

koncept opisuje moralna načela ali vrednote posameznika, ki so značilne za plačevanje davka. Dejansko bi lahko socialno etiko opredeljevali kot splošno in osebno pripravljenost delovanja nekaterih neprijavljenih dejavnosti.

Po raziskavah Renooy in Williams (2007, 12–13) podatki raziskave ne kažejo nikakršnega določenega profila za »tipičnega kupca« neprijavljenega blaga ali storitev. Kupce lahko najdemo tako med moškimi in ženskami v vseh starostnih skupinah, v vseh ravneh dohodka in med ljudmi z različnimi zaposlitvenimi statusi oziroma izobrazbo. Vendar pa na ravni celotne EU obstajajo nekatere skupine ljudi, ki so bolj nagnjene k nakupu »dela na črno« kot drugi posamezniki:

- medtem ko je neprijavljeno delo v preteklih dvanajstih mesecih opravilo 12 % moške populacije, je delež žensk nekoliko manjši (9 %);
- državljani, stari 25–54 let, so bili nekoliko preveč zastopani med kupci neprijavljenega dela. Starejše osebe, stare 55 let ali več, pa so bile nekoliko premalo zastopane;
- na voljo je nižji odstotek od povprečnega povpraševanja po neprijavljenem blagu ali storitvi med starejšimi ljudmi. Med upokojenci je delež tistih, ki pridobijo blago ali storitve, ki izhajajo iz dela na črno, najnižji (7 %);
- poklicne skupine z dohodki, ki se nagibajo k temu, da so nad povprečjem, na primer menedžerji, drugi beli ovratniki ali samozaposleni, so med kupci dela na črno nadpovprečno zastopani;
- za ljudi z nižjo formalno izobrazbo je manj verjetno, da kupujejo neprijavljeno blago ali storitve, kot za ljudi z višjo izobrazbo. Le 6 % tistih, ki so opravili le osnovno šolo, se je posluževalo dela na črno. Delež je precej višji (11 %) za tiste, ki so končali srednjo šolo, in najvišji (17 %) za tiste, ki imajo pogosto visoko ali univerzitetno izobrazbo;
- kupci dela na črno niso skoncentrirani v obeh mestnih ali podeželskih območjih.

Preglednica 1: Udeležba pri nakupu »dela na črno« – po demografskih skupinah

	Da	Ne	Zavrnitev
EU-27	11 %	84 %	6 %
Spol			
Moški	12 %	82 %	6 %
Ženski	9 %	85 %	6 %
Starostna skupina			
15–24	11 %	84 %	6 %
25–39	13 %	80 %	7 %
40–54	12 %	83 %	5 %
55+	8 %	87 %	6 %
Izobrazba			
Osnovna šola	6 %	88 %	7 %
Srednja šola	11 %	84 %	6 %

nadaljevanje na naslednji strani

	Da	Ne	Zavrnitev
Fakulteta	17 %	79 %	5 %
Še študirajo	11 %	84 %	5 %
Poklic			
Samozaposleni	16 %	77 %	7 %
Vodstvo	16 %	80 %	4 %
Drugi beli ovratniki	14 %	79 %	7 %
Fizični delavci	10 %	84 %	6 %
Gospodinje	9 %	86 %	6 %
Brezposelni	10 %	85 %	5 %
Upokojenci	7 %	87 %	6 %
Študentje	11 %	84 %	5 %
Tip naselja			
Vas, podeželje	10 %	85 %	5 %
Malo, srednje veliko mesto	11 %	83 %	6 %
V večjem mestu	12 %	83 %	6 %

Vir: Renooy in Williams 2007, 13.

2.3 Posledice sive ekonomije

Siva ekonomija lahko povzroči velike težave. Ustvarja težave pri določanju statusa dejavnosti v realnem gospodarstvu, se ne šteje v statistiko BDP-ja in s tem zmanjšuje velikost gospodarstva. Povzroča tudi fiskalni primanjkljaj.

Neposredne posledice razvoja sive ekonomije, ki so v glavnem izražene kot izguba davčnih prihodkov, so včasih prav tako pomembne kot posredne. To je prvo izkrivljanje statističnih podatkov o gospodarstvu, ki bi lahko imelo resne posledice za oblikovanje gospodarske politike.

Siva ekonomija ima po mnenju nekaterih avtorjev predvsem negativne posledice, ker znižuje javne prihodke, predstavlja nelojalno konkurenco legalnim podjetjem in zmanjšuje učinkovitost javnih ukrepov, za ljudi pa je lahko dodatni zaslužek oziroma vir preživetja.

2.3.1 Negativne posledice

Za delojemalce: problem pri delu na črno za delojemalce, ki opravljajo ilegalno zaposlitev, je, da jim ta ne omogoča zakonske zaščite s področja zdravstvenega, pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Negativne posledice so lahko še očitnejše, če se delojemalci poleg rednega dela ukvarjajo še s kakšnimi dodatnimi aktivnostmi, saj lahko to precej vpliva na

njihovo redno delo. Na račun sive ekonomije se povečuje tudi možnost izgube redne zaposlitve, sploh če delavec rednega dela ne opravlja kakovostno. Povečana je tudi možnost za nastanek invalidnosti, saj so delavci preutrujeni in preobremenjeni zaradi opravljanja dodatne zaposlitve ali izvajanja dela na črno (Omerzu 2000, 20).

Za delodajalce: zaradi nizkih stroškov dela in zaposlovanja na črno prihaja do nelojalne konkurence. Legalne organizacije ne morejo konkurirati nizkim cenam, ki jih ponujajo nelegalne organizacije. Poleg tega neplačevanje davkov pri delu na črno povečuje stroške legalnega dela. Na splošno pa velja, da je delo na črno razlog za nižjo storilnost v legalni zaposlitvi, za večjo utrujenost in za povečevanje odsotnosti, zlasti če se izvaja kot dodatna zaposlitev (Omerzu 2000, 20).

Za državo: Omerzu (2000, 18) omenja utajo davkov, zaradi katerih država izgublja denar, kar znižuje kakovost in obseg javnih storitev. Istočasno se povečuje odliv za različne oblike socialnih transferjev, kjer so osnova za izračun njihove višine dohodki iz legalnih delovnih razmerij. Posledično se poveča obremenitev davkoplačevalcev. Ker siva ekonomija ni zajeta v uradnih statističnih podatkih, Glas (1991, 16) navaja statistično iluzijo. Gre za netočnost podatkov o potrošnji, dohodkih, zaposlenosti in drugih kazalcih. Zaradi napačnih indikacij se lahko zgodi, da vlada vodi neustrezno ekonomsko politiko.

Za skupnost kot celoto: ker prebivalci, ki delajo na črno, ne plačujejo davkov, prejemniki socialnih pomoči pa so največkrat prav oni, se posledično povečajo davčne obveznosti tistih, ki so v legalnem delovnem razmerju. Pri proizvodih in storitvah, narejenih na črno, potrošniki nimajo možnosti poznejših reklamacij. Pojavljajo se tudi negativni vplivi na okolje: nekontrolirano odlaganje odpadkov, izpusti plinov v ozračje, onesnaževanje voda (Omerzu 2000, 19).

Statistična iluzija: v statistiki ni podatkov o sivi ekonomiji, zato so podatki o potrošnji, dohodkih in zaposlenosti netočni ter pristranski – ker ne vemo, koliko je sive ekonomije, tudi težko ocenimo, koliko je netočnosti v ocenah gospodarskih rezultatov. Problem je v tem, da se siva ekonomija ravna drugače kot uradno gospodarstvo, zato je uradna statistika netočna in napačna (Glas 1991, 16)

Napačne indikacije za ekonomsko politiko: statistika sama po sebi sicer ni tako pomembna, vendar dejansko pomeni, da daje uradni informacijski sistem nepravilne in pristranske podatke za ukrepe ekonomske politike. Na podlagi takih podatkov dobimo nepravilne indikacije za ekonomsko politiko, ki lahko pripeljejo do negativnih ukrepov, ki so neprimerno dozirani in lahko dosežejo drugačne učinke od pričakovanih (Glas 1991, 17). Netočnost in napake se zlasti pokažejo pri:

- stopnji inflacije (v sivi ekonomiji je praviloma raven cen nižja, nižja pa je tudi njihova rast);
- oceni stopnje rast (dejavnosti sive ekonomije prosperirajo, kadar uradna ekonomija

- stagnira, in obratno);
- podatki o nezaposlenosti (prejemniki socialnih podpor in podpor za brezposelne delajo hkrati tudi v okviru sive ekonomije).

Odprava ali omejitev konkurence: ilegalne dejavnosti imajo zaradi nižjih stroškov (neplačani davki, izoginitve predpisom in omejitvam) konkurenčne prednosti pred legalnimi dejavnostmi, zato lahko zlasti v primeru zaostrenih gospodarskih razmer pritegnejo povpraševalce. Legalnost oziroma poštenost poslovanja je tako »kaznovana«, kar pomeni destruktivno delovanje sive ekonomije na poslovno moralo in gospodarsko pravno ureditev. Te razmere potiskajo sicer legalne gospodarske subjekte v različne oblike prikrite, ilegalne dejavnosti, če hočejo vzdržati konkurenco proizvajalcev, ki kršijo predpise. Rušenje zaupanja in zakonitosti ruši v končni instanci tudi socialno-etične temelje tržnega gospodarstva, ki lahko deluje le v primeru enakega položaja vseh gospodarskih subjektov.

Izpad dajatev (javnih prihodkov): je ključna negativna točka, saj jih udeleženci v prikriti dejavnosti ne plačajo. Dejavnosti sive ekonomije ne plačujejo davčnih obveznosti in prispevkov za socialno varstvo, kar povzroča velike izgube v državnem proračunu. Posledici sta dve: na eni strani država zaradi izpada teh dajatev bolj obremeni uradno, registrirano dejavnost z davki in prispevki (tako dobimo nepravilno porazdelitev bremen, ki je ključen argument v dnevnikih razpravah o sivi ekonomiji), po drugi strani pa je uradna dejavnost zaradi visokih dajatev nekonkurenčna prikriti dejavnosti, kar je ključni argument podjetnikov v zahtevah po preganjanju nelegalne dejavnosti, ki ima očitne konkurenčne prednosti.

Prisotne so še druge negativne posledice, zlasti na mikroekonomski ravni, saj prihaja do pretiranega izčrpavanja delavcev, nižje intenzivnosti dela, zniževanja produktivnosti rednega dela. Poleg tega se znižujeta prizadevnost in ustvarjalnost, ki ju posamezniki »hranijo« za popoldansko sivo ekonomijo. S tem se upočasnjujejo tudi strukturne spremembe v gospodarstvu, trend uveljavljanja nove tehnologije, predvsem pa siva ekonomija zmanjšuje družbeno kohezijo, saj deli prebivalstvo v skupine z zelo različnim odnosom do nje same (Glas 1991, 17).

Eden izmed negativnih učinkov sive ekonomije je tudi dejstvo, da lahko siva ekonomija vodi v krepitev tendence o kršenju pravil, vključno z naraščajočo korupcijo. Nezadovoljstvo državljanov spodjeda zaupanje v državo in njene institucije ter kvari njen ugled. To pa samo še povečuje neučinkovitost in izgubo kontrole države nad ekonomsko situacijo (Wallace, Haerpfer in Latcheva 2004, 9).

2.3.2 Pozitivne posledice

Siva ekonomija v prvi vrsti pomeni pozitivno posledico za končne potrošnike, saj ti lahko določen proizvod ali storitev kupijo po nižji ceni (brez davka). Prav tako lahko dobijo blago

ali storitev hitreje, sploh takrat, ko je siva ekonomija odziv na preveč zasičeno proizvodnjo v uradnem sektorju. Prav tako je vpliv za posameznika pozitiven, če oseba v uradni ekonomiji ne najde zaposlitve in se lahko zaposli v sivi ekonomiji. S tem pride do vira zaslužka in posledično do rešitve vprašanja preživetja (Nastav 2009, 51).

Stabilizacijski konjunktorni učinki pridejo do izraza v času gospodarskih recesij, saj se takrat obseg sive ekonomije poveča in stopnja nelegalnih dejavnosti še dodatno naraste. Tako deluje siva ekonomija stabilizacijsko na gospodarska nihanja. Ko postaja v gospodarskem razcvetu »uradna« delovna sila že redka, se povečuje povpraševanje po delu na črno. V takšnih obdobjih potrebujejo ljudje še nek dodaten vir zaslužka in tudi možnost, da pridejo do cenejših storitev in izdelkov, kar jim nudi siva ekonomija. Prav zato je v kriznem obdobju značilna rast ponudbe nelegalnega dela – siva ekonomija vsrkava predvsem osebe, ki formalno delajo s krajšim delovnim časom, in brezposelne osebe (Glas 1991, 17–18).

Za ljudi in podjetja je siva ekonomija pozitivna, saj jim omogoča najboljši vir zaslužka, in to brez obdavčitve.

2.4 Metode merjenja sive ekonomije

Tukaj se srečujemo z vprašanjem, kako izmeriti sivo ekonomijo, ko pa je ta v večini prikrita, neizmerljiva in nepriznana.

Različni raziskovalci so v zadnjih letih v različnih krajih obsedeno merili, izračunavali in prikazovali deleže sive ekonomije v gospodarstvih, vendar nobenemu ni uspelo dokazati resničnega deleža sive ekonomije v gospodarstvu. Ocene sive ekonomije se običajno izražajo v deležu BDP-ja.

Obsega sive ekonomije ne moremo izmeriti, lahko ga le ocenimo, zato država o obravnavanem pojavu nima natančnih podatkov. Ocenjeni podatki kažejo na izredno velikost in obsežnost tega pojava (Wikipedia 2013).

Siva ekonomija je dejavnost, ki se izogiba registriranju, merjenju, zato jo je težko empirično proučevati – gre namreč za paradoks merjenja nemerljivega. Izmeriti skušamo dejavnost, ki se sicer izogne formalnemu zajemanju uradne statistike, torej dejavnost, ki jo skušajo udeleženci prikriti, da bi se izognili davkom ali raznim predpisom. Možno je le posredno ocenjevanje, ki pa seveda prinaša nepopolne, nezanesljive in nepristne ocene (Glas 1994, 9).

Treba je proučiti razne možne vzroke, ki vplivajo na obseg in razvoj sive ekonomije. Jasno je, da brez analize vzrokov sive ekonomije ni možno zastaviti njenega merjenja. Naslednji korak je primerjava tako izračunanega obsega sive ekonomije z uradnim BDP-jem, pri čemer moramo upoštevati tako čas kot prostor. Šele na osnovi tako dobljenih rezultatov lahko nakažemo smeri za nadaljnje raziskovalno delo na tem področju in predlagamo ukrepe

ekonomske politike, katerih cilj naj bi bil postopno vključevanje čim večjega števila neregistriranih pridobitnih dejavnosti v legalno gospodarstvo. Iz tega je razvidno, da merjenje sive ekonomije ni samo sebi namen, temveč je ozko povezano z razvojno, davčno, socialno in industrijsko politiko, ter je pomemben del statistične metodologije (Brglez 2001). Brglez (2001) meni, da obstajajo trije načini ugotavljanja obsega sive ekonomije:

- preprosto razmišljamo o možnem obsegu;
- strokovne ocene;
- ocene na temelju razvite metodologije, ki temelji na merjenju.

Metode merjenja sive ekonomije delimo na direktne in indirektne. Med direktne metode prištevamo ankete, vendar je ta oblika merjenja sive ekonomije zelo redka. Razlog za to je strah pred pridobivanjem napačnih oziroma neiskrenih odgovorov, prav tako so razmeroma drage in vzamejo veliko časa. To je tudi eden izmed razlogov, da se ta metoda pogosto uporablja za proučevanje samo enega sektorja ali panoge (Renooy 2004a, 24).

Obstajajo različne metode za ocenjevanje sive ekonomije. Optimalna metoda za državo je odvisna od posebnosti gospodarstva, davčnih in pravnih sistemov. Glede na skupne značilnosti se lahko metode razvrščajo na štiri načine:

Metoda razlik

Predpostavka te metode je, da naj bi bil dohodkovni del BDP-ja enak potrošnemu delu. Vsaka razlika med tema dvema vrednostma, še posebej če je dohodkovni del večji kot potrošni, kaže na obstoj sive ekonomije (Georgiou 2007, 23). Druga, zelo pogosto uporabljena metoda je metoda, ki primerja ugotovitve na strani ponudbe delovne sile z rezultati raziskave na strani povpraševanja po delovni sili. Ko obseg dela glede na ponudbo delovne sile preseže obseg dela, ki je merjen v podjetjih, lahko govorimo o obstoju sive ekonomije (Renooy 2004a, 26).

Metoda porabe elektrike

Poglavitna pomanjkljivost te metode je, da na primer storitveni sektor, ki je del sive ekonomije, za opravljanje svoje dejavnosti ne potrebuje elektrike ali pa uporablja druge vire energije, kot sta bencin in nafta. Poleg tega ta metoda ne upošteva sprememb v učinkovitosti izrabe virov energije (Schneider 2005, 38).

Monetarna metoda ali metoda povpraševanja po denarju

Pomanjkljivost te metode je, da vse neformalne transakcije vendarle niso plačane v gotovini (Renooy 2004a, 29).

MIMIC-model (angl. Multiple Indicators and Multiple Causes)

Ta metoda temelji na ideji, da je siva ekonomija neopazovana spremenljivka. Po eni strani

nanjo vplivajo določeni vzroki, po drugi strani pa sama vpliva na druge spremenljivke, ki so v modelu opazovane kot indikatorji za obstoj sive ekonomije. Najpogosteje uporabljeni vzroki so davčno breme, stopnja brezposelnosti in stopnja gospodarskega razvoja, indikator pa je gospodarska rast (Georgiou 2007, 31).

Po drugi strani pa Schneider in Enste (2002), navajata da merimo sivo ekonomije na posredno in neposredno metodo:

- neposredne metode slonijo na podatkih, zbranih neposredno od ljudi, ki so vključeni v raziskavo. Prednost teh metod je, da ne merijo le obsega sive ekonomije, temveč tudi njeno strukturo, motive za vstop vanjo itd. Najprimernejši neposredni metodi sta neposredno opazovanje in globinski vprašalniki;
- posredne metode so večinoma makroekonomskega značaja, saj za merjenje in razvoj sive ekonomije uporabljajo razne ekonomske kazalnike. Te metode ne temeljijo na ekonomski teoriji, temveč na predpostavkah o obnašanju tistih, ki sodelujejo v prikitem sektorju, in na makroekonomskih implikacijah tega obnašanja.

2.5 Zgodovina sive ekonomije

Siva ekonomija in delo na črno sta se pojavljala že dolgo nazaj v zgodovini. Že v srednjem veku, kjer so bile razlike med bogatimi in revnimi še toliko večje, so bili ljudje zaradi visoke revščine primorani v utajo davkov. Morali so namreč plačevati uporabo cest, mostov, čemur so se izognili, če so le mogli. Že tu se torej kažejo prvi znaki sive ekonomije.

Franz Meisel je sivo ekonomijo v obliki davčnih utaj obravnaval že leta 1914 v delu z naslovom *Wahrheit und Fiskalismus bie der Verlangung der modern Einkommenssteuer* (Glas idr. 1988, 3).

Večina raziskav je do sedaj potekala v intervalih. Eno izmed takih obdobij so bila pozna sedemdeseta in zgodnja osemdeseta leta prejšnjega stoletja, ko so k temu veliko prispevali Feige, Gutmann in Tanzi (Cassel 1985, 59).

Doba industrializacije: v začetku ločitve formalnega dela od neformalnega je slednje potekalo v obliki samozaposlitve. Prevladovali so majhni producenti, ki so proizvajali sami oziroma s pomočjo družinskih članov. Postopoma pa se je začelo dogajati, da se posameznikom ni več splačalo samostojno proizvajati dobrin oziroma storitev in so se začeli združevati v majhna podjetja. Zaposlovati so se začeli tudi tisti, ki niso izbrali nobene od teh dveh možnosti in bi zaradi tega začeli počasi propadati. Samozaposlenost se je v največji meri ohranila na področju obrti in kmetijstva. Propadanje samostojnih podjetnikov v kmetijstvu in obrti so pospeševale socialistične države s številnimi ukrepi, po drugi strani pa so poddržavile zasebna podjetja, da ta ne bi propadla. Tako je tudi Jugoslavija po vojni prevzela socialistični model in takoj začela zmanjševati število zaposlenih. Posledica je bila hitro naraščanje zaposlenih v

državnem sektorju. V kapitalističnih deželah pa je bil državni sektor vse do druge svetovne vojne omejen na državno upravo in vojsko, a se to hitro spremeni po drugi svetovni vojni. V tem obdobju se začne nacionalizacija zasebnih podjetij oziroma industrij in ustanavljanje novih državnih podjetij. Socialistične in komunistične države so znane po hitrem zmanjševanju samozaposlenosti, kar bi lahko utemeljili z naslednjimi dejstvi: delavci so bolj obvladljivi, če so zaposleni v državnih podjetjih, povečata se produktivnost dela in tudi obseg proizvodnje, zmanjša se siva ekonomija (Svetlik idr. 1988, 23–24).

V letih 1980–1984 je bil v Jugoslaviji zaznan izrazit porast dela na črno. Realni osebni dohodki zaposlenih v družbenem sektorju so radikalno padli, raven osebne potrošnje pa se je v razmerju z znižanjem osebnih dohodkov znižala občutno manj. Ta pojav se je dalo razložiti le z delom na črno. Poleg tega je bil kazalec zvišanja dela na črno še visoka stopnja nezaposlenosti, a kljub temu so delodajalci imeli težave pri pridobitvi delavcev za sicer solidno plačo. Kukarjeva je ugotovila, da se je rednost družbenega proizvoda, ki ga daje siva ekonomija, od šestdesetih let naprej močno povečala in da je leta 1984 znašala 16,6–33,1 % celotnega družbenega proizvoda (Glas idr. 1988).

Seveda pa je bilo reguliranje sive ekonomije različno od države do države. Tako so bile, na primer, na Češkoslovaškem kazni za delo in zaposlovanje na črno zelo visoke, posledično pa je bila tudi stopnja sive ekonomije v socialističnem obdobju dokaj majhna (ne več kot 3–5 % BDP-ja). Kot nasprotje lahko vzamemo Poljsko in Madžarsko, kjer je bila siva ekonomija v veliki meri tolerirana, znašala pa je 13–16 % BDP-ja v obdobju 1980–1989 (Renoy 2004a, 140).

V letu 1990 je bil velik porast dela na črno, saj je bilo veliko ljudi odpuščenih iz industrijskih panog, stopnja brezposelnosti pa je bila takrat zelo visoka. Vlada je v državnih službah upokojila ljudi že pri petinštiridesetih letih, tisti, ki niso bili zadovoljni z majhno pokojnino in so bili sposobni delati, pa so si zato poiskali delo na sivem trgu.

Drugi val samozaposlitev oziroma registracije malih podjetij je potekal v letih 1998–2002, in sicer zaradi selitev industrijskih trgov na Kitajsko.

Tudi danes oziroma od leta 2008 dalje se zaradi finančne krize beleži visoka stopnja brezposelnosti, s tem pa tudi drastično naraščanje sive ekonomije. Danes je problem še v številnih varčevalnih ukrepih države.

3 OBSEG IN UKREPI BOJA PROTI SIVI EKONOMIJI

Zaradi finančnega položaja ljudi je delo na črno kar precej razširjeno. Pojavlja se v obliki utaje davkov in neprijavljene obrti. Velikost sive ekonomije je simptom in ne problem. Dejavniki, kot so presežne uredbe, visoke davčne obremenitve, korupcija in davki na delo, so glavni dejavniki, ki prispevajo k velikosti sive ekonomije.

Na rast sive ekonomije vpliva veliko različnih dejavnikov. Najpomembnejši in pogosto navedeni so brezposelnost, vzpon obremenitve z davki in prispevki za socialno varnost, povečanje uredb v uradnem gospodarstvu, predčasne upokojitve, zmanjševanje tedenskega delovnega časa ter upadanje državljskih vrlin in lojalnosti do javnih institucij.

3.1 Boj proti sivi ekonomiji v Sloveniji in Evropski uniji

EU opredeljuje neprijavljeno delo kot vsako plačano dejavnost, ki je zakonita glede na njeno naravo, ne pa tudi prijavljena državnim oblastem – seveda ob upoštevanju razlik v regulativnem sistemu med državami članicami EU. Ta definicija izključuje kriminalne dejavnosti (za razliko od izraza »delo na črno«) in dejavnosti, ki jih ni treba prijaviti vladi.

Velikost sive ekonomije naj ne bi bil poglavitni problem ampak simptom problema, saj povečanje kazni ne bo rešilo problema – bo pa ustvarilo družbeni problem. Dejavniki, kot so presežne uredbe, korupcija, davki na delo in visoke davčne obremenitve so glavni dejavniki, ki prispevajo k velikosti sive ekonomije.

Prestop na stran sive ekonomije je odvisen tudi od individualnih značilnosti oziroma značilnosti gospodinjstva, ki mu človek pripada. Razvojna faza gospodinjstva, materialna preskrbljenost, strokovno znanje in stopnja izobrazbe igrajo pomembno vlogo pri odločitvi o preselitvi v sivo ekonomijo (Renooy 2004a, 40).

3.2 Obseg sive ekonomije v Sloveniji

Večina družb poskuša nadzorovati obseg sive ekonomije prek različnih kaznovanih ukrepov ali z izobraževanjem. Zbiranje informacij o podzemnem gospodarstvu je težko, saj nihče, ki sodeluje v takem dejanju, ne želi biti identificiran.

Nepoznavanje obsega sive ekonomije otežuje uspešno izvedbo ekonomske politike. Večja ko je siva ekonomija, večji vpliv ima na napačno ekonomsko politiko. Siva ekonomija izkrivlja makroekonomske kazalce na naslednji način: če je rast sive ekonomije hitrejša kot registrirana, so stopnje gospodarske rasti prikazane nižje, kot so v resnici. Med recesijo lahko to vodi do nepotrebne ekspanzivne politike z nižanjem obrestnih mer in davkov ter z večanjem javnih izdatkov. Prav tako so lahko uradne stopnje brezposelnosti precenjene, saj so delavci v sivi ekonomiji opredeljeni kot brezposelni. Nižje cene na sivem trgu pa lahko

povzročijo, da je stopnja realne inflacije nižja, kot jo kažejo uradne številke (Ott 1998, 10).

V Sloveniji je bila siva ekonomija predvsem akademska tema, o kateri ni veliko napisanega, čeprav se je pojavila že zelo zgodaj – lahko rečemo, da že pred drugo svetovno vojno. Šele v zadnjih letih je siva ekonomija postala predmet političnih razprav in širše javnosti. Tudi v okviru Jugoslavije je bila v slovenskem prostoru zelo prisotna, na njeno nadaljnje povečanje pa je pozitivno vplival proces tranzicije, saj so se motivi za sodelovanje v sivi ekonomiji še okrepili. Bila je možen odgovor na strukturne spremembe v procesu prehoda. Država je premagala hude gospodarske in socialne težave tudi s pomočjo sive ekonomije, vendar je iluzorno zaupati usodo države avtomatičnim sposobnostim posameznikovega odzivanja na trgu (Brglez 2000).

Najpogostejša področja izogibanja obveznostim: advokatura, zobozdravstvo, popravilo avtomobilov, frizerstvo, gostinstvo, popravila elektronskih naprav, gradbeništvo, zasebne inštrukcije, varstvo otrok, neregistrirani prevozi, oddajanje stanovanj, pomoč na domu, kmetijstvo ipd. Največ sive ekonomije je med malimi podjetji v dejavnostih končne potrošnje z gotovinskim plačilom, kjer se za opravljeno storitev ne izda račun ali pa davčni zavezanci naknadno izbrišejo promet. V teh podjetjih je tudi največ primerov plačevanja dela plače v gotovini z namenom izogiba plačila dajatev.

Preglednica 2: Delo in zaposlovanje na črno v obdobju od 1. januarja 2003 do 31. decembra 2008 – število posameznih kršitev glede na status subjekta

Kršitev	Subjekt	Leto					
		2003	2004	2005	2006	2007	2008
Delo na črno	Pravne osebe in podjetniki	1.235	873	488	525	191	120
	Posamezniki	624	770	648	494	519	442
	SKUPAJ	1.859	1.643	1.136	746	710	562
Soudeležba pri delu na črno	Pravne osebe in podjetniki	10	12	10	3	5	7
	Posamezniki	13	28	18	7	15	5
	SKUPAJ	23	40	28	10	20	12
Reklamiranje dela na črno	Pravne osebe in podjetniki	9	7	1	3	12	12
	Posamezniki	6	43	46	65	61	72
	SKUPAJ	15	50	47	68	73	84
Zaposlovanje na črno	Pravne osebe in podjetniki	820	766	671	751	528	496
	Posamezniki	7	5	8	5	3	15
	SKUPAJ	872	771	679	756	531	511
SKUPAJ	Pravne osebe in podjetniki	2.074	1.658	1.170	1.009	736	635
	Posamezniki	650	846	720	571	598	534
	SKUPAJ	2.724	2.504	1.890	1.580	1.334	1.169

Vir: SURS 2012.

Statistični urad RS je izračunal, da je v obdobju 2003–2008 delo na črno upadalo oziroma je bilo odkritij tega manj. Soudeležba pri delu na črno je vrhunec doživela leta 2004 in nato

počasi spet upadala. Zanimivo je, da je reklamiranje dela na črno vsako leto pogostejše. Zaposlovanje na črno med letoma 2003 in 2008 tudi večinoma počasi upada.

Nastav (2009, 31) je pri poskusu kvantifikacije predvideval, da je sive ekonomije v Sloveniji okoli 20 % BDP-ja. To, da je delež tako visok, pa zagotovo določa cena, saj je ta za razliko od zakonske oziroma tržne cene na črnem trgu nižja. Poleg tega se na črnem trgu ne plačujejo davki in lahko ponudnik strankam ponudi cenovne prednosti.

Renooy (2004b, 62) za Slovenijo navaja, da so sektorji z največjim deležem neprijavljenega dela gradbeništvo (mikro podjetja), kmetijstvo, kjer nezakoniti priseljenci opravljajo delovno intenzivna dela, kot je obiranje jagod, in storitve (osebne kot tudi poslovne). Med prehodom iz socialističnega v tržno gospodarstvo (v osemdesetih letih) se je veliko zaposlenih odločilo, da bo delo v tovarni (če niso bili odpuščeni) zamenjalo za ustanovitev lastnega podjetja.

Vzroki visokega deleža sive ekonomije v Sloveniji so po raziskavi Renooya (2004b, 63) naslednji:

- relativno visok delež stroškov v ceni delovne sile (59,4 % na prihodek/osebe) je treba preusmeriti na socialne, zdravstvene in pokojninske sklade);
- dolgi in zapleteni postopki za zaposlovanje (zlasti za tujo delovno silo) ter tudi kompleksni in dolgi postopki za pridobitev dovoljenj v gradbeništvu;
- neustrezen informacijski sistem in majhno število kontrolnih institucij/kvalificiranih inšpektorjev;
- počasen pravosodni sistem in neučinkovit sistem pobiranja kazni oziroma pristojbin.

Repovž (2009) navaja, da Slovenci v Evropi prednjačimo v sivi ekonomiji. Slovenija se glede zaposlovanja na črno s 27,3-odstotnim deležem BDP-ja uvršča med večje kršiteljice v Evropi. Od preostalih evropskih držav se Slovenija loči tudi po tem, da delo in zaposlovanje na črno nimata izrazito negativne konotacije ter da je ta oblika dela pri nas relativno dobro sprejeta. Problematične so zlasti razmere v gradbeništvu in gostinsko-turistični dejavnosti.

Komisija Vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno je v skladu z ZPDZC pristojna za določanje, usklajevanje in spremljanje dejavnosti za preprečevanje dela in zaposlovanja na črno. Komisija enkrat letno pripravi poročilo o dejavnostih in učinkih preprečevanja dela in zaposlovanja na črno ter ga predloži v obravnavo Ekonomsko-socialnemu svetu in Vladi RS (MDDSZ).

Siva ekonomija je pred začetkom krize predstavljala 14 % BDP-ja, ta pa ne predstavlja vzporedne dejavnosti, temveč je sestavni del registrirane dejavnosti. Prav tako naj bi se je na splošno posluževala mala podjetja (z do tremi zaposlenimi) v dejavnostih proizvodov in storitev končne potrošnje z gotovinskim plačilom. Po statističnih izračunih za leto 2007 mali samostojni podjetniki v povprečju registrirajo le 55 % svojih neto prihodkov, 45 % pa predstavljajo neregistrirani prihodki (SURS 2012).

Na GZS ocenjujejo, da je sive ekonomije za leto 2012 od 15–35 % zdajšnjega BDP-ja. Na OZS pa po raziskavah tujih inštitutov, ki proučujejo sivo ekonomijo in korupcijo, navajajo, da je ta obseg v Sloveniji za leto 2012 28–29 % BDP-ja. Poudarjajo pa, da raziskave zajemajo sivo ekonomijo v najširšem smislu, torej tudi inkriminirane dejavnosti, klasično nelegalno opravljanje gospodarskih dejavnosti in aktivnosti gospodinjev.

Schneider (2011) je napisal poročilo z naslovom »Sive ekonomije v Evropi 2011«, v katerem je siva ekonomija povezana z uporabo elektronskih plačilnih sistemov za njeno zmanjšanje. V skladu z nekaterimi predhodnimi lokalnimi študijami je obseg sive ekonomije v Sloveniji približno četrtina (24,1 %) BDP-ja v primerjavi s precej nižjimi povprečnimi 19,2 % v EU-27. Kot je razvidno iz spodnje preglednice, je bilo v letu 2011 ocenjene sive ekonomije v Sloveniji okoli 8,784 milijonov evrov. Schneiderjeva študija ocenjuje, da se je siva ekonomija med letoma 2009 in 2010 povečala, nato pa v letu 2011 spet skrčila, vendar je še vedno za malenkost višja glede na leto 2008. V tej študiji je slovenska siva ekonomija med največjimi znotraj EU-27.

Preglednica 3: Siva ekonomija v Sloveniji – po zapiskih Schneiderja (2011)

Leto	2008		2009		2010		2011	
Države	Delež sive ekonomije	Siva ekonomija (milijoni €)	Delež sive ekonomije	Siva ekonomija (milijoni €)	Delež sive ekonomije	Siva ekonomija (milijoni €)	Delež sive ekonomije	Siva ekonomija (milijoni €)
Slovenija	24 %	8,947	24,6 %	8,686	24,3 %	8,606	24,1 %	8,784
EU-27	19,3 %	1,890,165	19,8 %	1,849,020	/	1,885,194	19,2 %	1,906,619

Vir: Schneider 2011.

V skladu s Schneiderjem (2011) Murphy (2012) prav tako ocenjuje, da ima Slovenija sive ekonomije za približno četrtino BDP-ja. Dejansko je ima za 26,2 % (preglednica 6), ocenjena pa je celo višje kot pri Schneiderju.

Preglednica 4: Siva ekonomija v Sloveniji – po zapiskih Murphyja (2012)

Država	BDP 2009 (milijoni €)	Obseg sive ekonomije (%)	Davčne obremenitve v letu 2009 (%)	Obseg sive ekonomije (milijoni €)	Davčna izguba zaradi sive ekonomije (milijoni €)
Slovenija	36,000	26,2	37,6	9,432	3,546
EU-27	12,271,200	22,1	35,9	2,258,223	864,282

Vir: Murphy 2012, 10.

3.3 Stopnja in obseg sive ekonomije po posameznih državah Evropske unije

Velike razlike obstajajo tudi med posameznimi državami. V skandinavskih državah, to je v Belgiji, Franciji, Veliki Britaniji in na Nizozemskem, bo delavec na črno kvalificiran moški

med petindvajsetim in petinštiridesetim letom starosti. V Južni Evropi bodo to mladi ljudje, ženske, ki delajo na domu, in nelegalni priseljenci. V Nemčiji in Avstriji delajo na črno predvsem registrirani nezaposleni in študentje, veliko pa je tudi nelegalnih priseljencev (European Commission 1998, 8). Skozi leta je opaziti tudi trend vse večjega števila študentov, ki se vključujejo v sivo ekonomijo. V Veliki Britaniji, Nemčiji in na Švedskem ta skupina prevladuje (Renooy 2004b, 109).

Največji obseg sive ekonomije v razvitih državah je v južnoevropskih državah, kot so Grčija, Italija, Portugalska in Španija. Pomemben dejavnik odigrajo razmeroma visoke stopnje korupcije, šibkost in neučinkovitost pravnega sistema ter nepriljubljene regulacije na področju trga dela. Znano je, da so lahko prav institucionalne napake tiste, ki pospešijo rast sive ekonomije, in so v tem pogledu pomembnejše kot davki. Torej lahko rečemo, da so le države z relativno nizkimi stopnjami korupcije in močnim pravnim sistemom tiste, ki si lahko privoščijo visoke davčne stopnje. Visoki davki prinašajo višjo kakovost javnih storitev, kar pa posledično povzraha stroške delovanja v sivi ekonomiji (Bovi 2002, 11). Takšna situacija je tipična za skandinavske države, kot so Norveška, Švedska, Finska in Danska, kjer srednje visoka siva ekonomija deluje v okolju, za katerega so značilni izjemno visoki davki in zelo dobro razvite državne institucije (Bovi 2002, 18). Kakovost državnih institucij lahko pojasni dve tretjini sprememb sive ekonomije v državah OECD (Bajda in Schneider 2005, 123).

Siva ekonomija se je v Bolgariji začela krčiti v letu 2011, ker so se podjetja začela bolj držati zakona, vendar le v sektorjih, kot je trgovina na drobno. Storitveni sektor je spremenila manj. Gradbeništvo, turizem in zdravstvo so na čelu bolgarske sive ekonomije. Na teh področjih, tako navaja študija (Neformalna ali siva ekonomija, ki jo je opravila Bolgarska narodni center poslovanja in pravil), je gospodarska dejavnost zunaj državne regulacije visoka okoli 50–60 %. Strokovnjaki krivijo podkupovanja za izdelavo skrivnih transakcij in norm v sistemu zdravstvenega varstva. Raziskava je bila opravljena kot del omejevanja in preprečevanja neformalnega projekta v gospodarstvu, ki ga financira EU.

Preglednica 5: Obseg sive ekonomije v enaintridesetih državah EU med letoma 2003 in 2012 (% v BDP)

Država/leto	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avstrija	10,8	11	10,3	9,7	9,4	8,1	8,5	8,2	7,9	7,6
Belgija	21,4	20,7	20,1	19,2	18,3	17,5	17,8	17,4	17,1	16,8
Bolgarija	35,9	35,3	34,4	34	32,7	32,1	32,5	32,6	32,3	31,9
Ciper	28,7	28,3	28,1	27,9	26,5	26	26,5	26,2	26	25,6
Češka	19,5	19,1	18,5	18,1	17	16,6	16,9	16,7	16,4	16
Danska	17,4	17,1	16,5	15,4	14,8	13,9	14,3	14	13,8	13,4
Estonija	30,7	30,8	30,2	29,6	29,5	29	29,6	29,3	28,6	28,2
Finska	17,6	17,2	16,6	15,3	14,5	13,8	14,2	14	13,7	13,3
Francija	14,7	14,3	13,8	12,4	11,8	11,1	11,6	11,3	11	10,8

nadaljevanje na naslednji strani

Država/leto	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Nemčija	17,1	16,1	15,4	15	14,7	14,2	14,6	13,9	13,7	13,3
Grčija	28,2	28,1	27,6	26,2	25,1	24,3	25	25,4	24,3	24
Madžarska	25	24,7	24,5	24,4	23,7	23	23,5	23,3	22,8	22,5
Irska	15,4	15,2	14,8	13,4	12,7	12,2	13,1	13	12,8	12,7
Italija	26,1	25,2	24,4	23,2	22,3	21,4	22	21,8	21,2	21,6
Latvija	30,4	30	29,5	29	27,5	26,5	27,1	27,3	26,5	26,1
Litva	32	31,7	31,1	30,3	29,7	29,1	29,6	29,7	29	28,5
Luksemburg	9,8	9,8	9,9	10	9,4	8,5	8,8	8,4	8,2	8,2
Malta	26,7	26,7	26,9	27,2	26,4	25,8	25,9	26	25,8	25,3
Nizozemska	12,7	12,5	12	10,9	10,1	9,6	10,2	10	9,8	9,5
Poljska	27,7	27,4	27,1	26,8	26	25,3	25,9	25,4	25	24,4
Portugalska	22,2	21,7	21,2	20,1	19,2	18,7	19,5	19,2	19,4	19,4
Romunija	33,6	32,5	32,2	31,4	30,2	29,4	29,4	29,8	29,6	19,1
Slovenija	26,7	26,5	26	25,8	24,7	24	24,6	24,3	24,1	23,6
Španija	22,2	21,9	21,3	20,2	19,3	18,4	19,5	19,4	19,2	19,2
Slovaška	18,4	18,2	17,6	17,3	16,8	16	16,8	16,4	16	15,5
Švedska	18,6	18,1	17,5	16,2	15,6	14,9	15,4	15	14,7	14,3
Anglija	12,2	12,3	12	11,1	10,6	10,1	10,9	10,7	10,5	10,1
EU-27 – države / povprečje	22,3	21,9	21,5	20,8	19,9	19,3	19,8	19,5	19,2	18,4

Vir: Schneider 2011, 5.

Vrstni red držav se v zadnjih letih skoraj ni spremenil. V anglosaksonskih državah imajo razmeroma malo sive ekonomije, kar pomeni, da je boj proti nezakonitemu zaposlovanju, delu na črno in neredni dejavnosti uspešen. Sledijo skandinavske države, kjer je razmerje med državo in državljani manj provokativno, kot je recimo v južnoevropskih državah.

V večini držav se delo na črno zelo poveča leta 2009, nato spet začne počasi upadati. Iz preglednice 7 je razvidno, da se vse države v okviru EU proti temu uspešno borijo. Nekatere države se s sivo ekonomijo borijo še posebej uspešno, kot je to videno v Romuniji, ki je zmanjšala sivo ekonomijo v državi, v obdobju od 2003 do 2012 za kar 14,5 odstotnih točk BDP-ja. Vendar pa je najboljša med najboljšimi še vedno Avstrija, saj ima siva ekonomija samo 7,6-odstotni delež BDP-ja. Popolno nasprotje od Avstrije je Bolgarija, kjer siva ekonomija znaša kar 31,9 % BDP-ja. Vendar pa se bori bolje kot Estonija, ki je v enajstih letih zmanjšala svoj delež sive ekonomije za samo 2,5 %. Bolgarija in Romunija imata največ sive ekonomije v EU. V Sloveniji obseg sive ekonomije z letom pada, vendar še vedno nad povprečjem ostalih držav.

Rezultati v preglednici 6 nudijo vpogled v motivacijo potrošnikov za nakup neprijavljenega blaga in storitev. Manj kot polovica (44 %) neprijavljenih nakupov je motiviranih zgolj z nižjimi cenami, medtem ko 73 % potrošnikov meni, da cena ni edini razlog za opravljanje dela na črno. To ni presenetljivo, zato so stroški pomembno vprašanje. Vendar pa to ni edini dejavnik, ki pojasnjuje odločitev za uporabo dela na črno. Drugi pomembni elementi, ki so jih vprašani navedli, so razpoložljivost, kakovost in hitrost opravljanja formalnih del.

Preglednica 6: Razlogi, ki jih potrošniki navajajo za sodelovanje pri delu na črno, v EU-27 – po skupinah držav (%)

Razlogi	Kontinentalna Evropa	Vzhodna in Srednja Evropa	Nordijska Evropa	Južna Evropa	EU-27
Nižja cena	44	47	35	44	44
Slaba določba formalne storitve	14	15	18	15	15
Socialni razlogi	11	7	10	8	10
Nižja cena in slabo formalno opravljanje storitve	14	19	22	16	16
Nižja cena iz socialnih razlogov	9	5	7	7	8
Slaba določba formalne storitve in socialnih razlogov	3	2	3	4	3
Nižje cene, slabo formalno zagotavljanje storitev in socialni razlogi	5	5	5	3	5

Vir: Renooy in Williams 2007.

Colin C. Williams in Piet Renooy (2007) sta se lotila anketne raziskave z naslovom »Preprečevanje neprijavljenega dela v EU«. Izvajala sta jo po vseh članicah EU (EU-27) v obdobju maj–junij 2007. Rezultati posebnega Eurobarometra o neprijavljenem delu v EU kažejo, da je približno 5 % anketiranih prebivalcev v EU-27 izvajalo delo na črno v zadnjih dvanajstih mesecih pred izvedeno anketo. V nekaterih državah je stopnja udeležbe bistveno večja, na primer na Danskem z 18 %, v Latviji s 15 %, na Nizozemskem s 13 %, v Estoniji z 11 % in na Švedskem z 10 %. To ne pomeni, da je siva ekonomija v teh državah obsežnejša. Iz preglednice 7 je razvidno, da so v Južni Evropi v povprečju v enem letu opravili kar 350 delovnih ur na črno, vzhodni in srednji Evropejci so si v istem obdobju nabrali 330 ur dela na črno, 110 ur kontinentalni Evropejci in samo 60 ur tisti, ki živijo v nordijskih državah. Zanimivo je, da ima Južna Evropa v povprečju najmanj prebivalcev, vendar največ delovnih ur na črno.

Povprečni letni dohodek iz dela na črno znaša približno 164 € na osebo, povprečno

neprijavljeni delavec pa zasluži približno 3.294 € na leto po vsej EU.

V Sloveniji kaže statistika, da je stopnja udeležbe nizka 5%. Na leto povprečno opravimo 97 ur na črno in s tem letno zasluži 752 €.

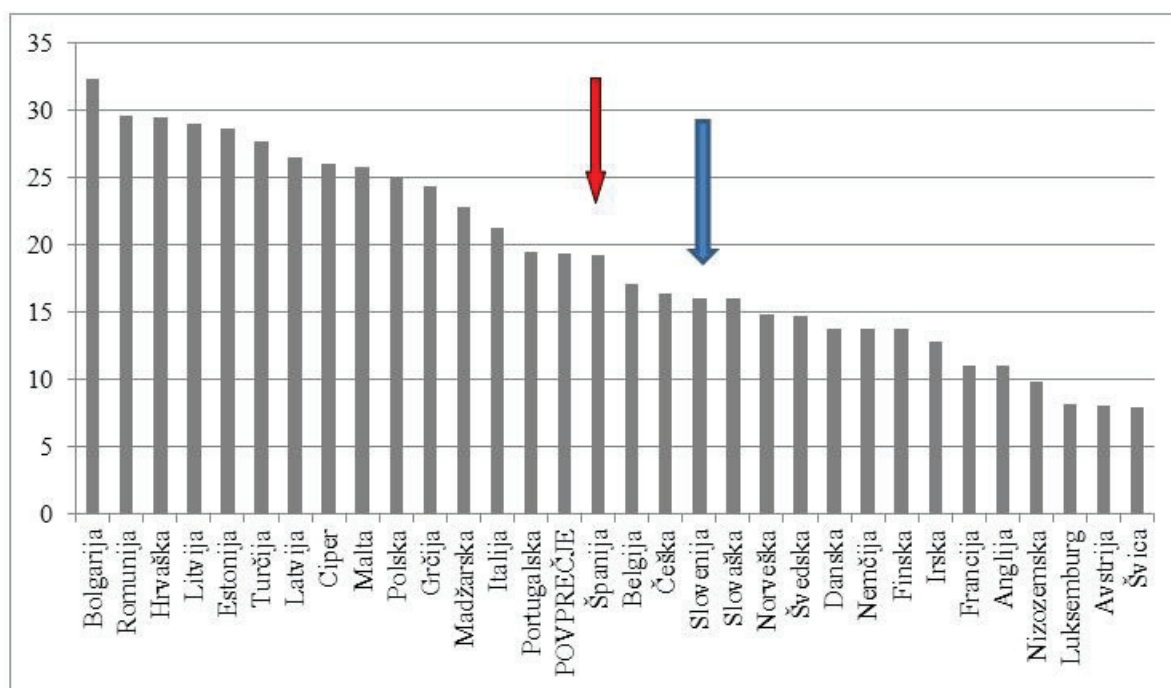
Preglednica 7: Razširjenost dela na črno in letnih dohodkov v EU – po državah in skupinah držav

Država	% oseb, ki se ukvarjajo z delom na črno v zadnjih 12 mesecih	Povprečno skupno število ur za delo na črno v zadnjih 12 mesecih	Povprečni letni neprijavljeni dohodek na osebo (€)	Povprečni letni neprijavljeni dohodek na neprijavljenega delavca (€)
KONTINENTALNA EVROPA				
Avstrija	7	113	19	1.875
Belgija	6	158	140	3.496
Nemčija	3	95	28	1.381
Francija	6	167	111	3.685
Irska	4	253	60	2.013
Luksemburg	5	187	210	6.998
Nizozemska	13	100	85	1.210
Anglija	2	81	138	2.308
ZAHODNO-JUŽNA EVROPA				
Bolgarija	5	649	240	4.802
Češka Republika	7	157	88	1.252
Estonija	11	182	305	2.772
Madžarska	7	296	87	1.244
Litva	7	347	369	5.275
Latvija	15	390	602	4.015
Poljska	5	359	84	1.686
Romunija	4	266	449	11.234
Slovenija	5	97	45	752
Slovaška	6	198	112	2.247
NORDIJSKE DRŽAVE				
Danska	18	68	254	1.410
Finska	4	51	48	1.211
Švedska	10	78	105	1.055
JUŽNA EVROPA				
Ciper	1	218	226	3.764
Grčija	4	376	34	1.140
Španija	3	276	37	1.827
Italija	3	550	97	2.427
Malta	2	363	121	2.437
Portugalska	3	320	329	2.530
EU-27	5	199	164	3.294

Vir: Renooy in Williams 2007.

3.4 Primerjava stopnje sive ekonomije po posameznih državah Evropske unije in v primerjavi s Slovenijo

Vzhodne države ali nove članice EU, kot so Bolgarija, Ciper, Češka, Latvija, Litva in Poljska, imajo večji delež sive ekonomije kot »stare« države članice EU, kot so Avstrija, Belgija, Nemčija in Italija, zato imamo povečanje obsega sive ekonomije od zahoda proti vzhodu. Prav tako opazamo povečanje velikosti in razvoja sive ekonomije od severa proti jugu. V povprečju imajo južne evropske države precej višji nivo sive ekonomije od nivoja v Srednji in Zahodni Evropi (Schneider 2011, 2).

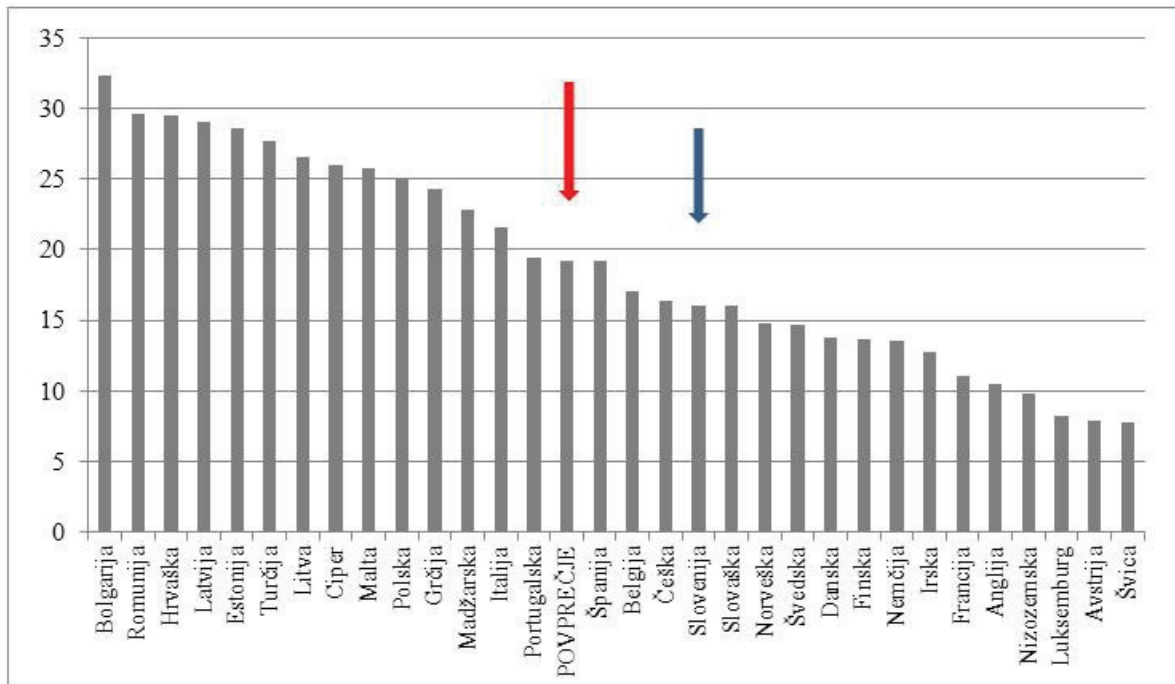

Slika 3: Stopnja sive ekonomije v letu 2011 za enaintrideset držav EU (v % BDP)

Vir: Schneider 2011, 4.

V sliki 3 lahko primerjamo Slovenijo in druge države EU po odstotkih dela na črno za leto 2011. Za primerjavo so dodane še tri države Evrope, ki niso članice EU (Turčija, Norveška in Švica). Slovenija je v tej primerjavi nad povprečjem, vendar ni visoko in so številke dela na črno še vedno previsoke.

V spodnji sliki pa vidimo primerjavo stopnje sive ekonomije za leto 2012. Od leta 2011 se ni nič spremenilo, še vedno smo rahlo nad povprečjem, vendar je odstotek sive ekonomije glede na BDP manjši, kot v letu 2011.

Slika 4: Stopnja sive ekonomije v letu 2012 za enaintrideset držav EU (v % BDP)

Vir: Schneider 2011, 3.

3.5 Ukrepi boja proti sivi ekonomiji v Sloveniji in Evropski uniji

Ekonomska tranzicija je prinesla brezposelnost, revščino in veliko razslojenost. Zaradi hitrih sprememb v distribuciji dohodka in nezadostnega gospodarskega razvoja ljudem ni preostalo drugega, kot da sprejmejo delo v sivi ekonomiji (Grabowski 2002, 10).

Preprečiti sivi trg je vedno izziv za vlade zveznih držav in Evropske unije. Delo in zaposlovanje na črno vplivata prav na vse ljudi. Ker nekateri zaradi tega ne prispevajo ničesar v državne blagajne, iz katerih se financirajo socialne in druge storitve v javnem interesu (šolstvo, zdravstvo, porodniške, otroški dodatki itd.), moramo zato drugi prispevati toliko več, da se ohranjajo in vzdržujejo temelji socialne države. Posamezniki, ki se ujamejo v pasti neprijavljenega dela, pa dolgoročne negativne učinke običajno prepoznajo prepozno Zakon o preprečevanju dela iz zaposlovanja na črno (ZPDZC Uradni list RS, št. 12/07).

Države različno pristopajo k preprečevanju in omejevanju obsega sive ekonomije. Na obseg sive ekonomije namreč vplivajo številni dejavniki: višina davčne obremenitve, administrativne ovire, kakovost in cene javnih storitev, stopnje zaupanja davčnih zavezancev v državo ter ne nazadnje tudi učinkovitost odkrivanja in kaznovanja kršiteljev.

Na OZS-ju predlagajo, da se najprej uredi zakonodaja, in to ne zgolj z Zakonom o delu in preprečevanju dela na črno, temveč tudi z vrsto drugih zakonov, s katerimi bi odpravili vzroke, ki pravzaprav pospešujejo obseg sive ekonomije. Poleg tega predlagajo, da se na novo

vzpostavi nadzor, usmerjen v nelegalno ekonomijo. (Bojan Puhek, 2013)

GZS ima konkretnjšo idejo, kako bi se učinkovito preganjalo utajevalce: »Zvišati je treba kazni za utajevalce, številčno in strokovno je treba okrepiti inšpekcije in povezati informacijske baze za odkrivanje utajevalcev in pregon zlorab.« (Bojan Puhek, 2013)

Sindikalisti pa predlagajo uvedbo davčnih blagajn za vse poslovanje z gotovino: »Lep primer dobre prakse nam kaže naša sosedna Hrvaška, kjer so s 1. januarjem uvedli davčne blagajne, ki so jim že februarja 2013 glede na isti mesec lani prinesle za 36 % več pobranih davkov. Z aprilom pa so uvedli davčne blagajne še za samostojne poklice. Seveda je v Sloveniji za tak korak prisoten velik odpor, najbolj glasni proti uvedbi davčnih blagajn pa utajijo tudi največ davkov. Za koga gre, pa je razvidno iz medijev,« je konkretna Pojetova. (Bojan Puhek, 2013)

V nedavni raziskavi (Elgin in Oztunali 2012) so želeli obravnavati dva vidika:

- z uporabo dveh sektorjev dinamičnega splošnega ravnotežja bodo predstavili nov pristop za oceno velikosti sive ekonomije. Menijo, da ima ta pristop različne prednosti pred obstoječimi metodologijami;
- uporaba tako imenovane nove metodologije za izgradnjo novih neuravnoteženih podatkov o 161 državah v obdobju 1950–2009. Namen tega je, da je največji nabor podatkov v literaturi, predvsem s svojo časovno serijo razsežnosti. Med številnimi možnimi prednostmi v zvezi z njegovo uporabo je ta, da bi gradnja takšnega nabora podatkov omogočila različne analize politike, ki zahtevajo precej veliko časovno dimenzijo.

Pojavljajo se številna vprašanja v zvezi z vprašanjem obravnavanja neprijavljenega dela v EU, kot na primer: kako se odpravlja delo na črno v EU, ali države članice EU uporabljajo ukrepe, katerih namen je kaznovati neskladnost, če je tako, ali je to njihova edina strategija, ali stremijo k pozitivnemu smislu in ali so uspešni pri doseganju teh ciljev.

Smernica Evropske komisije številka 9 o neprijavljenem delu, sprejeta 22. julija 2003, narekuje (ZPDZC, Uradni list RS, št. 197/03, 21):

Države članice bi morale razviti in izvajati obsežne akcije in ukrepe za odpravljanje neprijavljenega dela, ki združujejo poenostavitev podjetniškega okolja, odstranitev ovir in zagotavljanje primernih spodbud v sistemih obdavčenja in dajatev, izboljšavo kazenskega pregona in uporabo sankcij.

Z drugimi besedami, boj proti delu na črno ne zahteva samo kaznovanja neskladnosti v obliki »izboljšanja pregona in uporabe sankcij«, temveč tudi vrsto pobud, da se olajša skladnost, to je s poenostavitvijo poslovnega okolja, da tako omogočamo ustrezne spodbude pri davku (Evropska komisija 2003).

Da vemo, kako in s čim se boriti, pa moramo tudi vedeti, kje se boriti in s kakšnimi ukrepi pristopiti proti sivi ekonomiji v določenem sektorju. V spodnji preglednici je nazorno prikazan pojav sive ekonomije po sektorjih in v skupinah držav članic EU. Geografske razlike se kažejo tudi v sektorjih, v katerih je delo na črno skoncentrirano. Medtem ko je v EU kot celoti približno 44 % dela na črno v gospodinjstvih storitvah, gradbeništvu in osebnih storitvah, v Kontinentalni Evropi ta številka naraste na 50 %. Prav nasprotno je v Srednji in Vzhodni Evropi delo na črno bolj usmerjeno v gradbeništvu, sledita proizvodnja in prodaja kmetijskih proizvodov ali storitev, vključno s prodajo pridelka. Južna Evropa se na drugi strani razlikuje od drugih držav EU, in sicer najprej po tem, da je neprijavljeno delo najbolj povečano v gospodinjstvih storitvah, kar predstavlja približno 30 % dela na črno. Drugič je bistveno višji delež (17 %) dela na črno tudi v hotelih in restavracijah, kjer večinoma zajema sezonsko delo. Gradbene dejavnosti medtem predstavljajo le majhen delež (3 %) dela na črno v tej skupini držav. Nasprotno pa v nordijskih državah gradbeni sektor predstavlja največji delež (27 %) dela na črno, sledijo pa mu transportne storitve (11 %).

Preglednica 8: Pojavnost neprijavljenega dela v EU-27 – po sektorjih in skupinah držav (%)

% dela na črno v	Kontinentalna Evropa	Vzhodna in Srednja Evropa	Nordijske države	Južna Evropa	EU-27
Gospodinjstve storitve	23	7	11	30	19
Gradbeništvu	16	19	27	3	16
Osebnih storitev	11	7	4	10	9
Hoteli in restavracije	9	2	4	17	8
Popravila	7	5	4	9	7
Industrija	1	5	7	13	5
Kmetijstvo	2	9	2	3	4
Prevoz	2	4	11	2	3
Trgovina na drobno	2	6	1	1	3
Drugo	17	15	20	7	15
Zavrnitev / ne vem	9	22	9	7	12
SKUPAJ	100	100	100	100	100

Vir: Renooy in Williams 2007.

V Sloveniji se skuša sivo ekonomijo preprečiti s posodobljenim (ZPDZC – UPB1, Uradni list RS, št. 12/2007). Nadzor nad izvajanjem določb ZPDZC izvajajo inšpektorati in drugi organi v okviru pooblastil, določenih z ZPDZC in posebnimi zakoni. Globa za kršitelje ZPDZC se giblje od 4.000 pa do 20.000 evrov, vendar pa se v praksi najpogosteje dogaja, da se denarne globe nadomestijo z ustnimi opomini (Kemperl 2009, 16).

Ukrep, ki ga je vlada že sprejela 1. julija letos, je ta, da je v Sloveniji začel veljati ukrep obvezne uporabe računalniškega programa ali elektronske naprave, ki ne omogoča brisanja, popravljanja ali kakršnega koli spreminjanja izvornega zapisa, shranjenega v napravi ali na

drugem mediju, brez hrambe prvotnih podatkov in vseh poznejših sprememb. Vendar pa predvsem sindikati, a tudi delodajalci, menijo, da ukrep ne zajema vseh poslovnih subjektov, ki poslujejo z gotovino, zato se zavzemajo za davčne blagajne po hrvaškem vzoru.

Preglednica 9: Razvrstitev možnih vrst ukrepov

Odvračanje	Izboljšanje odkrivanja	Okrepitev inšpekcijskih služb Povezovanje informacijskih zbirk in izmenjava podatkov Celovita strategija
	kazni	Povečanje kazni Učinkoviti sodni postopki za sankcioniranje
Olajšanje izpolnjevanja	Preventivni ukrepi	Enostavnost izpolnjevanja
		Neposredne in posredne spodbude
		Enostaven prehod v zaposlitev ali samozaposlitev
		Razvoj mikro podjetništva
		Ukrepi za preprečevanja brisanja in prirejanja evidenc o prometu davčnih zavezancev
		Spodbujanja uporabno negotovinskega plačevanja
	Kurativni ukrepi	Spodbujati denarne depozite na bankah
		Prijazno poslovno/zakonodajno okolje
		Informacije in pomoč pri ustanavljanju, poslovanju (ustrezen servis prek spletnih in fizičnih točk VEM)
		Medsebojni nadzor
občutka zavezanosti	Spodbujanje občutka zavezanosti	Prostovoljna prijava
		Komunikacijska kampanja
		Davčna in postopkovna pravičnost
		Ozaveščanje o prednostih redne zaposlitve
		Mednarodna izmenjava informacij, meddržavni sporazumi

Vir: Vlada Republike Slovenije 2013.

Ukrepi in cilji ukrepov, ki jih je Vlada RS sprejela septembra 2013 za preprečevanje zaposlovanja na črno: Vlada RS v svojem spisu opredeljuje sektorje na podlagi politične ureditve, pri katerih določa ukrepe, cilje ukrepov in način izvedbe ter okvirni čas sprejetja določenega zakona.

Vinarstvo: vinarski inšpekciji je treba dodati pristojnost za nadzor nad prometom z vinom v gostinskih obratih. Povečati je treba kazni/globe za prekrške, in sicer za večje prekrške na trikratno vrednost obstoječih, za manjše prekrške pa na polovico kazni za večje prekrške. Poenostaviti je treba postopek za sankcioniranje kršiteljev. Prepovedati je treba točenje neustekleničenega vina v gostinskih lokalih. Določiti je treba način izračuna pridelka določenega letnika za celotno območje Slovenije (vključiti je treba tudi pridelok pridelovalcev, ki niso zavezani za prijavo) za namene poročanja Evropski komisiji in za

uporabo različnih podatkov o pridelavi in stanju v panogi. Osredotočiti se je treba na omejevanje nelojalne konkurence v registrirani pridelavi vina.

Cilj ukrepa je povečanje deleža prijave pridelka vina in povečanje obsega nadzora nad prijavo.

Način izvedbe je oktobra 2013 sprejeti Zakon o spremembi Zakona o vinu.

Gozdarstvo: preprečiti je treba dajanje na trg nezakonito pridobljenega lesa in proizvodov iz takega lesa z doslednim izvajanjem Uredbe št. 995/2010/EU in Uredbe št. 607/2012/EU. Izvajanje se bo zagotavljalo s kazenskimi sankcijami, določenimi v Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o gozdovih (ZG Uradni list RS, št. 63/13), ki poleg glob vsebujejo tudi odvzem lesa in lesnih proizvodov nezakonitega izvora, in s poostrenim nadzorom, v katerega sta poleg gozdarske inšpekcije vključeni tudi Policija in Carinska uprava RS. Poostren nadzor bo potekal tako v zasebnih kot tudi državnih gozdovih ter med vsemi gospodarskimi subjekti, ki v Sloveniji ponujajo konkurenčno ceno lesa in lesne proizvode, ne glede na to, iz katere države izhajajo. Podrobnejša opredelitev izvajanja storitev v gozdovih sledi v okviru strojnih krožkov.

Cilj ukrepa je podrobneje opredeliti, za koga se lahko storitve v okviru strojnih krožkov izvajajo in kdo jih lahko izvaja. Doslej je namreč prihajalo do različnih razlag, za koga se lahko storitve izvajajo (samo za člane strojnih krožkov ali tudi za druge).

Način izvedbe: trije pravilniki za izvajanje nadzora in izvrševanje kazenskih sankcij, določenih v ZG (uradni list RS, št. 63/13) ter Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o kmetijstvu.

Pekarstvo: opredeliti je treba enotni postopek za registracijo vseh nosilcev dejavnosti, ki so povezane s proizvodnjo, predelavo in distribucijo živil. Nadaljevanje pregledov bo potekalo vse leto.

Način izvedbe: Pravilnik o enotni registraciji in odobritvi nosilcev živilske dejavnosti, ki bo sprejet v letu 2014.

Turizem: doslednejše evidentiranje podatkov o nočitvah gostov.

Cilj ukrepa: zmanjšanje administrativnih ovir na področju turizma. Trenutno potekajo aktivnosti usklajevanja med MGRT, SURS, AJPES in MNZ glede pravnih podlag in vsebine poročanja.

Način izvedbe: izboljšanje kakovosti in poenostavitev poročanja (e-poročanje). Na enem mestu urediti pravne podlage s področja vzpostavitve in vpisa v register nastanitvenih organov, opredelitev prehoda na elektronsko knjigo gostov in njeno vodenje, poročanje

podatkov o prihodih in odhodih turistov v gostinskih oziroma nastanitvenih obratih ter opredelitev nadzora.

Zdravstvena dejavnost: razmejiti je treba javne zdravstvene dejavnosti od zasebne oziroma dopolnilne zdravstvene dejavnosti z določitvijo pogojev, pod katerimi lahko izvajalec javne zdravstvene dejavnosti opravlja dopolnilno zdravstveno dejavnost (izven časa, ki je namenjen izvajanju javne zdravstvene dejavnosti, prepoved sočasne obravnave pacienta v okviru javne in dopolnilne zdravstvene dejavnosti, obvezna objava cen za zdravstvene storitve, ki se izvajajo kot dopolnilna zdravstvena dejavnost, obveznost poročanja ustanovitelju oziroma koncedentu o opravljanju dopolnilne zdravstvene dejavnosti, obveznost ločenega vodenja prihodkov in odhodkov ter sredstev in virov sredstev za javno in dopolnilno zdravstveno dejavnost). Določiti je treba jasne pogoje za pridobitev in odvzem dovoljenja za opravljanje zdravstvene dejavnosti ter vzpostaviti register izvajalcev in register zdravstvenih delavcev, ki bo na voljo MZ, pristojnim inšpektorjem, pristojnim zbornicam in financierju. Določiti je treba jasne pogoje za opravljanje poklica oziroma za samostojno opravljanje zdravstvenih storitev, torej je potrebna jasna določitev kvalifikacije. Določiti je treba pogoje in postopke za podelitev in odvzem koncesij, ki jih bo mogoče podeliti le z razpisom na podlagi koncesijskega akta, ki ga izda minister. Prepovedati je treba oglaševanje zdravstvene dejavnosti oziroma izvajalcev te dejavnosti ter tudi to, da izvajalci zdravstvene dejavnosti oglašujejo proizvode oziroma storitve. Omejiti je treba opravljanje storitev pri drugem izvajalcu zdravstvene dejavnosti za zdravstvene delavce, ki so zaposleni pri izvajalcu javne zdravstvene dejavnosti, in tudi sklepanje podjemnih pogodb z lastnimi zaposlenimi ali zaposlenimi pri drugih izvajalcih javne zdravstvene dejavnosti. Zdravstveni delavec bo moral od delodajalca ob izpolnjevanju določenih pogojev predhodno pridobiti soglasje za delo pri drugem izvajalcu zdravstvene dejavnosti, ki bo omejeno na dvanajst mesecev z možnostjo preklica in na največ šest ur tedensko. Javni zdravstveni zavod lahko sklene podjemno pogodbo z zdravstvenim delavcem le ob izpolnjevanju določenih pogojev in največ za dvanajst mesecev v obdobju štiriindvajsetih mesecev. Uvaja se tudi obveznost vodenja evidenc o izdanih soglasjih in sklenjenih podjemnih pogodbah. Podrobno je treba urediti zbornice v zdravstvu, še posebej postopke in pogoje za pridobitev javnih pooblastil. Bolje je treba opredeliti naloge, ki se lahko izvajajo v sklopu javnega pooblastila. Podrobneje je treba določiti nadzor pri izvajalcih zdravstvene dejavnosti za zagotavljanje zakonitosti, strokovnosti, kakovosti in varnosti dela. V okviru upravnega nadzora bo tako MZ lahko izvajal tudi strokovni nadzor ter nadzor nad izvajanjem predpisov s področja zdravstvene dejavnosti in področja materialnega poslovanja.

Cilji ukrepov: jasna razmejitev, tudi računovodska, javne zdravstvene dejavnosti od zasebne oziroma dopolnilne zdravstvene dejavnosti in lažji nadzor, ureditev in lažji nadzor nad izvajalci zdravstvenih storitev in izvajalci zdravstvene dejavnosti ter nad izpolnjevanjem pogojev za opravljanje zdravstvenih storitev in zdravstvene dejavnosti, ureditev in lažji nadzor nad izvajalci zdravstvenih storitev ter jasna pravila prehajanja zdravstvenih delavcev

znotraj EU, večja preglednost pri podeljevanju koncesij, lažji in boljši nadzor nad koncesionarji.

Zdravstvena dejavnost ni tržna dejavnost, prav tako ni namen izvajalcev zdravstvene dejavnosti, da v svojih prostorih oglašujejo proizvode in storitve. Pri izvajalcih zdravstvene dejavnosti bo zaradi prepovedi oglaševanja manj obiskov tržnih zastopnikov s ponudbami za oglaševanje.

Zdravstveni delavci bodo morali najprej opraviti vse obveznosti v matičnem javnem zdravstvenem zavodu in šele nato bodo lahko dobili soglasje za delo pri drugih izvajalcih zdravstvene dejavnosti. Omogočen bo tudi ustrezn nadzor. Pa tudi boljši pregled in nadzor nad delovanjem zbornic, še posebej nad izvajanjem javnih pooblastil. Učinkovitejši bo tudi nadzor nad izvajalci zdravstvene dejavnosti.

Zdravilstvo: to področje je treba v vseh delih urediti povsem na novo.

Cilj ukrepa: del dejavnosti zdravilstva je treba prenesti na gospodarski resor kot običajno storitveno dejavnost, ki se opravlja na trgu v okviru gospodarske dejavnosti.

Študentsko delo: urediti je treba področje študentskega dela v skladu z načelom »vsako delo šteje«, tako da bodo dijakom in študentom zagotovljene minimalne socialne in ekonomske pravice, hkrati pa preprečiti zlorabe in nepravilnosti na tem področju.

Cilji ukrepa: omogočiti dijakom in študentom možnost dodatnega zaslužka in pridobivanja delovnih izkušenj, hkrati pa preprečiti nadomeščanje rednih zaposlitev s študentskim delom in zagotoviti ustrezno vključitev v socialno zavarovanje.

Način izvedbe: sprejetje ustreznega zakona o »študentskem delu«, kar je predvideno za marec 2014.

Preprečevanje dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC uradni list Republike Slovenije, 12/07):

- pristojnosti nadzornih organov je treba natančneje določiti in razmejiti med posameznimi nadzornimi organi;
- kot nadzorni organ bo večje pristojnosti na področju zaposlovanja na črno pridobila tudi Carinska uprava RS;
- širitev pristojnosti vseh nadzornih organov, izdajanje odločb o prepovedi dejavnosti na področjih, za katera so pristojni;
- dopolnjena bo sankcija, da lahko inšpektor odvzame predmet, s katerim je bilo opravljeno delo na črno, tako da bo mogoče odvzeti tudi premoženjsko korist, pridobljeno z delom na črno;
- povišanje glob;
- odprava nekaterih administrativnih ovir;

- proučitev načina preprečevanja dela in zaposlovanja na črno kot dela sive ekonomije v drugih državah in možna vključitev v zakon.

Proučiti je treba Pravilnik o delih, ki se štejejo za osebno dopolnilno delo, in o postopku priglasitve teh del. V okviru tega je smiselna morebitna dopolnitev seznama del, ki štejejo kot osebno dopolnilno delo, in vzpostavitev vavčerskega sistema.

Cilji ukrepa: zmanjšanje obsega dela in zaposlovanja na črno ter učinkovitejši nadzor nad kršitvami zakona, proučitev možnosti za uresničitev pripomb in predlogov nadzornih organov iz poročila vladne komisije za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno za leto 2012.

Prevozi v cestnem prometu: urediti je treba možnost večje prožnosti dela na področju prevozov v cestnem prometu (predvsem taksistov in voznikov avtobusov).

Cilj ukrepa: Zakon o prevozih v cestnem prometu bi kot področni zakon uredil celotno področje, njegova priprava in uveljavitev pa ne bi bila odvisna od drugih pravnih aktov.

Način izvedbe: omogočiti oblike dela, tudi dela za krajša obdobja, kar bi omogočilo hiter odziv na potrebe trga (tudi za prevoz blaga) in bi spodbudilo, da bi bilo pri vsakem delu urejeno pogodbeno razmerje.

Sistem graditve in preprečevanja črnih gradenj: zagotoviti je treba ustrezno evidentiranost in obravnavo celotnega obsega nedovoljenih gradenj, določiti pogoje in postopek, pod katerimi se določene gradnje lahko legalizira in s tem sanira posledice sive ekonomije na tem področju, vključno s plačilom odškodnine za degradacijo prostora. Obenem se pripravi takšna nova prostorska in gradbena zakonodaja, ki bo odpravila razloge za pojav nedovoljenih gradenj ter zagotovila učinkovite mehanizme za njihovo hitro odkrivanje in ukrepanje v zvezi z njimi.

Cilji ukrepov: sanirati obstoječe nedovoljene gradnje in vzpostaviti sistem, ki bi sistematično zmanjševal tveganja njihovega nastajanja ter jih bo učinkovito odkrival in sankcioniral, ter povečati odgovornosti vseh vključenih v te postopke.

Način izvedbe: Zakon o legalizaciji nedovoljenih gradenj – pripraviti in sprejeti je treba paketa zakonov s področja urejanja prostora in graditve z istočasnimi posegi v resorno zakonodajo, ki vpliva na gradbene investicije. Vzpostaviti je treba evidenco vseh objektov, tudi nedovoljenih gradenj. V primeru evidentiranih obstoječih nedovoljenih gradenj je treba izvzeti inšpekcijske postopke. Okrepiti je treba inšpekcijski nadzor nad gradnjo objektov v zgodnji fazi gradnje v prihodnje.

Trg umetnin: nova ureditev trga umetnin.

Cilj ukrepa: dodatna regulacija trga umetnin, zlasti likovnih del, z odkupi del, obveznostjo

opremljanja javnih prostorov z umetniškimi deli, dosledno uvedbo razstav, izboljšanjem evidence prometa z nacionalno pomembnimi umetninami, spodbujanjem preiskav nedopustnega ravnanja, kar naj bi zmanjšalo obseg neregistriranega prometa z umetninami.

Način izvedbe: sprejetje resolucije o nacionalnem programu za kulturo.

Umetniška dejavnost: povečati je treba zahtevnost konkurenčne klavzule za zaposlene v javnem sektorju kulture. Od samozaposlenih na področju kulture in samostojnih novinarjev se za podpis izjav zahteva, da svojih storitev za naročnike ne opravljajo brez računov.

Cilji ukrepov: zmanjšanje nagnjenosti k sivi ekonomiji v dovoljeni vzporedni dejavnosti, ozaveščanje samozaposlenih o nedopustnosti sive ekonomije in možnost ostrejših sankcij ter spodbuda odgovornih k prijavljanju sumljivih primerov pristojnim službam za nadzor.

Način izvedbe: poslovodstvom v javnih zavodih je treba poslati dopis o ravnanju v primeru konkurenčne prepovedi. Uvesti je treba podpisane izjave za samozaposlene v predpise pristojnega ministrstva.

Kulturna dediščina: pri strokovnem nadzoru izvajanja restavratorskih in gradbenih del za ohranjanje kulturnih spomenikov je potrebna dodatna pozornost za način plačevanja zaposlenih pri izvajalcih/podizvajalcih ter za višino uradno plačanih tarif. Zaostriti je treba konkurenčne prepovedi javno zaposlenih restavratorjev. Sprejeti je treba pravilnik o usposobljenih izvajalcih po 105. členu Zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVKD).

Cilji ukrepa: zmanjšanje nagnjenosti k sivi ekonomiji, spodbuda odgovornih k prijavljanju sumljivih dejanj pristojnim službam, razširitev seznama usposobljenih izvajalcev del na področju varovanja kulturne dediščine in s tem večja možnost nadzora nad njihovim delovanjem.

Način izvedbe: dogovoriti se je treba z vodstvom ZVKD, naj bodo njihovi strokovni delavci kot nadzorniki pri izvajanju del dodatno pozorni na morebitno formalno neplačano delo pri izvajalcih. Z vodstvom ZVKD se je treba dogovoriti tudi o konkurenčni klavzuli za restavratorje. V okviru pravilnika je treba podpisati izjavo o izvajanju storitev z računom.

4 PREDLOGI ZA ZMANJŠEVANJE SIVE EKONOMIJE

V tem poglavju so navedeni predlogi, kateri še nimajo zakonske podlage v Sloveniji. V drugem delu poglavja, pa so predlogi za vso Evropo, kater zakone ima posamezna država Evropske unije in so že zakonsko urejene.

Črni trg je možno zmanjšati z ublažitvijo zakonskih omejitev in s povečanjem razpoložljivosti blaga. Manj strogi predpisi bi izvajali pritisk na zniževanje cen. To bi odvrnilo ljudi od nakupa blaga s črnega trga. Za primere, ki so nelegalni (orožje, droge, trgovina z ljudmi), pa bi vlada lahko podala strožji kazenski pregon in širila zavest o omejitvi na črnem trgu.

Glede na visoke stroške, ki sodelujejo pri zbiranju ukrepov za odkrivanje, se včasih odločijo, da uvedejo strožje kazni za vključevanje v neprijavljeno delo. Kljub temu ugotovitve nikakor niso povsem jasne pri ocenjevanju vpliva povečanja kazni za zmanjšanje pojava neprijavljenega dela. Medtem ko so v nekaterih analizah ugotovili, da povečanje globe zmanjšuje delo na črno (De Juan, Miguel in Mayo 1994; Friedland, Maital in Rutenberg 1978; Klepper in Nagin 1989; Schwartz in Orleans 1967), so drugi sklenili, da zvišanje kazni v resnici vodi k rasti dela na črno (Elffers, Weigel in Hessing 1987; Friedland 1982; Murphy 2005; Varma in Doob 1998; Webley in Halstead 1986). Nekatere raziskave so med drugim pokazale, da je nesmiselno kaznovati nezakonito delo (Schneider in Enste 2002, 192), saj večje kazni nimajo vedno želenega učinka.

Ponavljajoči se primeri slabega upravljanja mejijo na korupcijo v sektorju lokalnih svetov, kar da veliko prostora za razmišljanje (Vassallo, 2011).

4.1 Predlogi za zmanjševanje sive ekonomije v Sloveniji

Povečanje nadzora podjetij

Prvi problem, ki bi reševal situacijo, je ta, da rešijo problem na Davčni upravi RS, kjer se spopadajo s primanjkljajem davčnih inšpektorjev, zaradi česar pregledajo zelo malo davčnih zavezancev. V letu 2007 je bilo približno 180.000 vseh vrst zavezancev, ki opravljajo dejavnost, na leto pregledanih pravnih oseb pa le 3,2 %. Kot je navedel generalni direktor Davčne uprave RS, naj bi potrebovali vsaj dvakrat več inšpektorjev, da bi pregledali vsaj 10 % zavezancev (Vlada Republike Slovenije 2003).

Carinski nadzor

Z vstopom RS v EU in z odpravo carinskih meja so v sistemu davčnega nadzora obračunavanja in plačevanja DDV nastopile bistvene spremembe pri obdavčitvi prometa znotraj EU. Z navedenim ter s širitvijo trga in svobodnega pretoka blaga in storitev se med drugim namreč povečuje porast davčnih utaj, saj se je pred tem davčni nadzor izvajal na mejah (DURS 2013).

Močnejša uprava in pravičnejše kazni

Ekonomist Edward Scicluna je izjavil, da je:

Davčna utaja eden od glavnih izzivov za novo vlado. Davek se ne sme gledati kot tat. Toda na drugi strani pa ne bi smeli imeti pretiranih kazni in obrestne mere. Ti ukrepi bi morali biti na mestu, vendar pa morajo biti sorazmerna s kaznivim dejanjem. Če nekdo naredi napako v dobri veri, ga je treba kaznovati na enak način kot prometne kršitve. Nezaslišano je, da 50 € globe čez noč postane 3.000 € globe. Davčna uprava mora biti razumna in pobiranje davkov mora biti bolj učinkovita. (Balzan 2012, po Sciclunu 2012)

Vlada mora bolje opredeliti potencialne storilce. Za davčno utajo se zdi, da je močno povezana s samozaposlenimi. Glavni problem po navadi predstavljajo delavci s skrajšanim delovnim časom, ki se nagibajo k temu, da ne bi obdržali vse uradne evidence.

Vplivi in siva ekonomija

V zadnjem času je postal izrazit časovni okvir za velike projekte. Nekatere »pomembne može« je gnalo naprej nekaj velikih projektov s kratkimi časovnimi okviri. Takšni časovni okviri pogosto narekujejo rok, ki ga določa EU, za katerega prispeva zajeten kupček denarja – subvencija. Zaradi teh finančnih in navsezadnje političnih motivov, kot so potreba po pokončanem projektu pred volitvami, je potreba po delovni sili večja od njegove oskrbe. To pomanjkanje ravnotežja neizogibno spodbuja delo na črno.

Vključevanje priseljencev na trg dela

Ostre sankcije za osebe, ki so državljani tretjih držav in nezakonito zaposlujejo, lahko pripomorejo k zmanjšanju takega pojava. Vendar pa to ne bo rešilo potrebe delodajalcev po več človeških virih in potreb priseljencev po denarju. Vlada se je izogibala razvoju celovite integracijske politike, ki omogoča absorpcijo državljanov tretjih držav v naši družbi. Ustrezna politika bi bila v zvezi s tem koristna, med drugim zaradi izpolnitve selektivnega pomanjkanja delovne sile. Vse večje število je nedokumentiranih priseljencev, ki prihajajo v Slovenijo iz predvidene destinacije in ne samo zato, da uporabijo državo za odskočno desko za pot v Evropo. Treba je predlagati, da je treba za ureditev položaja priseljencev izdati nekaj začasnih dovoljenj, jim dati delo ali nekaj v najem in jih registrirati kot gostujoče delavce.

Ozaveščanje

Pri nas obstaja splošna kultura, ki sprejema delo na črno. Pravzaprav mnogi ljudje trdijo, da je siva ekonomija pozitiven pojav. Obstajajo tudi mnenja, da vlada ve, da se nekateri izogibajo formalnemu gospodarstvu, a ne želi storiti ničesar v zvezi s tem. Kot je že bilo omenjeno, je zaznavanje korupcije razmeroma visoko.

Poleg tega je javni spodrseljaj vlade (nakup avta) v času varčevanja prispeval k zmanjšanju sposobnosti vlade, da zahteva visok moralni razlog, ko govorimo o davkih.

Zaupanje je treba najprej obnoviti v sistemu. Vendar pa sta za vzpostavitev zaupanja, ki vodi k fiskalni moralnosti, potrebna čas in trud. Sporočilo mora biti jasno: formalno delo je bolj privlačno kot neprijavljeno delo. Prizadevanja za zmanjševanje obsega dela na črno zahtevajo večjo publiciteto – tam mora biti več informacij o uspešnosti oddelkov davčnih zbiranj, da bi spodbudili zaupanje javnosti v institucije.

Povečati uporabo elektronskih plačil

Schneider (2011) pokaže močno korelacijo ($-0,77$) med uporabo elektronskih plačil in velikostjo sive ekonomije v Evropi. Z drugimi besedami, kot bi lahko pričakovali, manjša uporaba elektronskih plačil vodi v večji obseg sive ekonomije. Iz podatkov je razvidno, da lahko povečanje kulture elektronskih transakcij pomaga k bistvenemu zmanjšanju sive ekonomije (Kemperl 2009).

4.2 Ostali predlogi za zmanjševanje sive ekonomije v državah Evropske unije

S sivo ekonomijo se poskuša spopasti tudi EU, pa tudi posamezne države poskušajo sivi sektor spraviti v uradne in obdavčljive okvire. Nekaterim to zelo dobro uspeva, drugim pa precej manj. Po mnenju Schneiderja bi države več dosegle s spodbudami in olajšavami rednega in zakonitega dela kot pa s strogim kaznovanjem sivega dela gospodarstva, ki zlasti za mala in mikro podjetja lahko pomeni nelojalno konkurenco (Bertoncelj 2011).

Razlog za delo na črno je izogibanje plačilu davkov in prispevkov za socialno varnost s strani delodajalcev in delavcev. Primeri takega izogibanja so netočni obračuni števila zaposlenih v uradnih poročilih delodajalcev, ustni dogovori namesto podpisanih pogodb o velikosti prejemkov in opisu delovnih mest ali najem brezposelne osebe brez pogodbe dela za minimalno plačilo. Dodatni motivi za neregistrirano zaposlovanje so:

- nespoštovanje državnih standardov in normativov o proizvodnih procesih – minimalne plače, delovni čas, varnost na delovnem mestu;
- zavrnitev registracije, vključno z zagotavljanjem informacij za zahtevane upravne obrazce in statistične vprašalnike.

V Avstriji je za 63 % prebivalstva delo na črno »kavalirski delikt«, odpustljiv greh. Več kot tretjina Avstrijcev (38 %) je pripravljenih delati na črno. Več kot polovica avstrijskega prebivalstva je tudi prepričana, da je za razmah dela na črno in z njim povezano utajo davkov kriva država, ker od državljanov pobira previsoke davščine. V Avstriji siva ekonomija prispeva skoraj desetino (9,5 %) BDP-ja, vendar v zadnjih letih zaradi znižanja davkov pada (Grah 2006, 24), po čemer bi se lahko zgledovale tudi druge članice EU.

Inšpekcijski nadzor

Skoraj vsi davčni organi morajo nadaljevati pobude za izboljšanje učinkovitosti pregledov. Ti pristopi so bili sprejeti v Belgiji, na Češkem, Danskem, Portugalskem, Slovaškem in v Španiji. Te pobude vključujejo tiste, ki preprosto želijo povečati število opravljenih pregledov, kot na primer na Češkem, Danskem, Norveškem, Švedskem, Portugalskem, Slovaškem, v Nemčiji, Italiji, Latviji, Litvi, Luksemburgu, Romuniji in tudi pri nas v Sloveniji. Ti lahko vključujejo tudi pobude, katerih namen je izboljšati učinkovitost inšpekcijskih pregledov, na primer glede na število neprijavljenih situacij in vrednosti neplačanih davkov, ali pa uvesti sankcije. Da bi to dosegli, imajo veliko inšpekcij v sumljivih sektorjih, kjer je delo na črno zelo razširjeno. Tako so v Romuniji pregledi osredotočeni na gradnjo in tekstilno industrijo, v Latviji na gostinstvo, na Portugalskem na taksiste, frizerske salone in restavracije, na Švedskem na industrije, v Sloveniji na avtošole in na Norveškem na čistilno industrijo. Nenapovedani pregledi bi bili dober dejavnik za zmanjšanje dela na črno.

Druge pobude za izboljšanje učinkovitosti inšpekcij so: ukrepi, ki si prizadevajo zagotoviti, da bi bili delavci registrirani pred začetkom dela, in ukrepi za spodbujanje uporabe osebnih izkaznic. V preteklosti je bilo sprejemljivo, da je takrat, ko je inšpektor obiskal delovno mesto, lastnik trdil, da je delavec ravno začel z delom zato še ni bil registriran. Da bi to odpravili in izboljšali učinkovitost inšpekcijskih pregledov, so mnoge države uvedle sistem za obvezno registracijo delavcev, in to preden začne z delom. Obveznost poročanja novih delavcev ustreznim organom je sedaj na voljo v mnogih državah EU, vključno z Avstrijo, Bolgarijo, Italijo in Slovaško. Poleg tega so v državah, kot je Nemčija, potrošniki v gospodinskih storitvah odgovorni od leta 2004 in so dolžni voditi račune za storitve gradnje in vzdrževanja svojega gospodinjstva, podobno kot v Avstriji.

Delodajalci, ki ne uvedejo osebnih izkaznic za svoje zaposlene, lahko prejmejo visoko globo. Ta metoda je učinkovita, saj se je z uvedbo teh izkaznic pokazalo precejšnje zmanjšanje dela na črno.

Podobno je na Finskem, kjer zakon zavezuje delodajalce, da zagotovijo, da vsaka oseba, ki dela na gradbišču, nosi vidno identifikacijo fotografijo. Do zdaj so bili režimi izkaznice v glavnem osredotočeni na gradbeni sektor, in to v večini držav. Kljub temu bi jih bilo mogoče izvajati v širšem obsegu v drugih sektorjih, kot so to storili na Švedskem v restavracijah in frizerskih salonih. Usklajevanje strategije in delovanja, vključno z izmenjavo podatkov

Kazni

V Avstriji je višina kazni v primeru dela na črno do 5.000 €, za vsak primer neregistriranega zaposlovanja pa sledi do dve leti zaporne kazni. Glede na višino njihovega odstotka dela na črno je ta metoda zelo pozitivna. Takim sankcijam so sledile tudi druge države, kot so Slovaška, Češka, Danska, Francija, Nizozemska in Anglija.

Eden od pomembnih vidikov za povečanje kazni je, da so izvajalci v nekaterih okoliščinah odgovorni za ukrepe podizvajalcev, sploh če ti delujejo na črno (primer Finske, Zakon Contractors Liability).

Kljub relativno širokemu izvajanju višjih kazni za sodelovanje v sivi ekonomiji, ni zaznati njegovega zmanjševanja. Medtem ko so v nekaterih študijah dejansko ugotovili, da povečanje globe zmanjšuje delo na črno (De Juan, Miguel in Mayo 1994; Friedland, Maital in Rutenberg 1978; Klepper in Nagin 1989; Schwartz in Orleans 1967), drugi sklenejo, da zvišanje kazni, ki dejansko vodi k rasti, na takšno delo nima ali pa ima le kratkoročni učinek (Chang in Lai 2004; Elffers, Weigel in Hessing 1987; Friedland 1982; Murphy 2005, Murphy 2008; Spicer in Lustedt 1976; Varma in Doob 1998; Webley in Halstead 1986). To je zato, ker se lahko z izrekanjem kazni doseže nasproten učinek in ogrozi razmerje med pravnimi organi in tistimi, ki si prizadevajo za urejanje tega področja (Ayres in Braithwaite 1992; Blumenthal, Christian in Slemrod 1998). Prav zato lahko uporaba grožnje in pravne prisile privede do nasprotnega obnašanja od zelenih predlogov. Povečanje kazni lahko povzroči večje neskladnosti (Murphy in Harris 2007), ustvarjalno neskladnost (McBarnet 2003), kaznivo dejanje ali odkrito nasprotovanje (Frey 1997; Kagan in Scholz 1984). Z drugimi besedami, lahko poveča odpornost na skladnost. Kot rezultat tega so nekatere študije celo ugotovile, da »... ni smiselno kaznovati nezakonitega dela z okrepljenim nadzorom in višjimi globami.« (Schneider in Enste 2002, 192)

Če povzamem, je povečevanje kazni zelo relativno oziroma nestabilno. Prav zato je bolje uporabiti druge pristope in ukrepe.

Torej kako ljudem omogočiti in jih prepričati, da delajo na zakonit način? Odgovor se glasi: sprejeti vsaj nekatere politične ukrepe, predstavljene v nadaljevanju.

Poenostavitev skladnosti

Ljudje smo različni. Nekateri se zavedajo, da kršijo oziroma ignorirajo predpise, da bi zmanjšali stroške, drugi pa tega ne vedo in zaradi neskladnosti kršijo pravila. Možnost odpravljanja takih napak bi bila zagotovitev boljših nasvetov o tem, kako formalizirati svojo dejavnost v okviru obstoječih pravil in predpisov, na primer z lažjimi registracijskimi postopki ali razumno in pravično obdavčitvijo.

Pravne in upravne zahteve, kot sta registracija in izdaja dovoljenj, lahko za mala podjetja predstavljajo oviro. To je še zlasti očitno, kadar so transakcijski stroški oziroma stroški skladnosti za vsakega delavca višja kot v večjih podjetjih zaradi pomanjkanja (v manjših podjetjih) notranjih virov (kot so čas, denar, strokovna znanja) za soočanje s predpisi in njihovo nezmožnostjo porazdelitve stroškov v skladu z obsežnimi operacijami (OECD 2000). Primeri upravnih stroškov, povezanih s skladnostjo s predpisi, vključujejo izpolnjevanje obrazcev, pregled (namesto svetovanja), neusklajeno uporabo pravil s strani različnih organov

ali celo različnih inšpektorjev v istem regulatorju in podvajanje zahtev po informacijah iz različnih regulatorjev. Dejansko je v analizi petinštirideset držav. Richardson (2006) je pokazala, da imajo neekonomski dejavniki najmočnejši vpliv na davčno neskladnost. Razvidno je, da je kompleksnost najpomembnejši dejavnik neskladnosti, čemur so sledili izobraževanje ter vir dohodka, poštenosti in davčne morale.

Tako je potencialna pot zmanjšanje upravnih stroškov in zapletenosti. Takšna prizadevanja lahko vključujejo poenostavitev davčne uprave za mala podjetja, na primer z zmanjšanjem števila davčnih obrazcev in donosov, in si prizadevajo za celosten pristop k revidiranju – z enim samim obiskom pregledajo evidence namesto ločenih pregledov za različne davke. Poleg tega bi bilo treba okrepiti podporo in izobraževanje za izboljšanje zmogljivosti organizacij v skladu s predpisi. V Belgiji, na primer, je bilo okoli petdeset vrst obrazcev deklaracije za socialno varnost ukinjenih leta 1990. Poleg tega je bilo število postavke na vsaki obliki zmanjšano v povprečju za tretjino prejšnjega števila (Robben, Maes in Quintin 2007).

Razvoj tehnologij za preprečevanje neprijavljenih transakcij

Pri nas v Sloveniji, znano pa je, da tudi na Švedskem, so v podjetjih na koncu dneva brisali deleže prodaje. Švedska je zato uvedla zakonodajo, ki določa, da morajo vsi kupci imeti in hraniti certifikat o opravljenem nakupu izdelka oziroma storitve. Pri nas pa je z letom 2013 Davčna uprava RS uvedla program za gostinska podjetja, kjer je bil delež prodaje pri nas največji, z direktno povezavo in obveščanje le-tega o izdaji računa za prodani izdelek in o shranjevanju podatkov, da lahko Davčna uprava RS pri inšpekcijskem nadzoru preverja napake in goljufanje. Namen tega je zaščititi skladna podjetja pred nelojalno konkurenco v teh sektorjih, ki so močno odvisni od denarnih transakcij.

Uvedba pobude, da se zagotovi nemoten prehod v samozaposlitev

Brezposelni ljudje pogosto predstavljajo le majhen delež vseh oseb, ki opravljajo delo na črno. Dejansko raziskava (Willimas in Renooy 2007) o neprijavljenem delu v EU razkriva, da je med brezposelnimi le 11 % takih, ki se ukvarjajo z delom na črno. Tako brezposelni predstavljajo le manjšino dela na črno. Kljub tej ugotovitvi je ogromna količina energije oblikovalcev politike in pozornosti namenila boju proti delu na črno med brezposelnimi. Dejansko je to eno izmed najbolj dinamičnih področij javne politike, namenjene boju proti delu na črno, in odraža premik v smeri aktivne politike socialnega varstva, ki je lažji prehod iz brezposelnosti v samozaposlitev.

Ena taka pobuda je shema Ich AG v Nemčiji (Ich AG), ki se nanaša na nove poslovne enote in je bila uvedena zato, da bi olajšali prehod iz brezposelnosti v samozaposlitev. Posamezniki prejmejo mesečno subvencijo za obdobje treh let, medtem ko so začeli svoj novi poslovni podvig. V prvem letu so prejeli 50 % povprečne stopnje nadomestil za primer brezposelnosti,

v drugem letu 30 % ter v tretjem in zadnjem letu 20 %. Leta 2003 se je v okviru sheme Ich AG ustvarilo 93.000 majhnih podjetij, ki so jih v večini ustvarile dolgotrajno brezposelne osebe. Nemška vlada je pričakovala le okoli 20.000 »start-up« podjetij (Renooy 2007).

Uvedbo novih kategorij zakonov o gospodarski dejavnosti, ob katerih bi se ljudje lažje registrirali v formalno delo oziroma prestop iz dela na črno v formalno delo

Možen način za spodbujanje ljudi in podjetij, da se vključijo v neprijavljena dela, je uvedba nove kategorije zakonitega dela, ki je trenutno pogosto nujnost. Vrsto let so si vlade držav članic zatiskale oči pred dejstvom, da ljudje prevzamejo majhna delovna mesta zato, da se ne prijavijo. Nemška vlada pa se je odločila, da se to vprašanje obravnava kot nova kategorija »malega dela« o zaposlitvi, ki spodbuja ljudi, da upravičujejo ta majhna delovna mesta. Leta 2002 je nemška vlada uvedla nove vrste mini zaposlitev: mini delovna mesta v sektorju gospodinjstev, ki so delovna mesta z maksimalno 400 € zaslužka, in »midi delovna mesta« za plače, ki se gibljejo med 400 in 800 € (Williams, Horlings in Renooy 2008). Do leta 2004 je število zaposlenih, registriranih v najnižjem rangu zaposlitve, znašalo sedem milijonov ljudi (Baumann in Wienges 2003). Schneider (2007) ocenjuje, da pobuda mini dela vodi k zmanjšanju dela na črno, v nekaterih regijah kar za devet milijard evrov. V letu 2006 se je stopnja prispevkov za socialno varnost, ki jo plačujejo delodajalci, povečala iz 25 na 30 %.

V Sloveniji je bilo ustvarjeno podobno poenostavljeno zakonodajno okolje za »mala« delovna mesta. Gospodinjstva dela za plačilo ter nabiranje in prodaja sadja niso bili obdavčena dejavnost, čeprav so za ta dela dobivali plačila. To bi se lahko smatralo kot delo s skrajšanim delovnim časom in manjšo količino dela, ki bi ga bilo treba obravnavati ločeno od glavne formalne zaposlitve s strani regulativnih organov. Vendar pa tega predloga nismo sprejeli.

Spodbude za socialno varnost in spodbujanje ljudi, da se vključijo v redno prijavljene zaposlitve

Pogosto se domneva, da naj bi bil najboljši način za odpravo sive ekonomije zmanjševanje davčne stopnje. Tukaj ni dokazov, da bi tako znižanje dejansko učinkovalo, zdi se, da je to ravno nasprotno. Statistično gledano, je siva ekonomija predvsem v revnejših državah, z nižjimi dohodki na osebo, kjer so tudi davčne stopnje manjše. V nasprotju s tem so bogatejše države z višjimi povprečnimi dohodki na osebo, kjer imajo tudi višjo davčno stopnjo (Bird in Zolt 2008).

V Romuniji obstaja tako imenovana Socialna hiša gradbeništva (Casa sociala Constructorilor – CSC), ki je ena izmed pomembnih pobud, ki se uporablja, da se omogoči prehod iz dela na črno v formalno delo. Zagotavlja dobro počutje v času hladne sezone, ki traja od 1. novembra do 31. marca, ko gradbeni sektor »počiva«. Program je namenjen ljudem, ki imajo registrirana formalna delovna mesta, in pri tem zagotavlja spodbudo za delavce, da se vključijo v deklarirano delo namesto da delajo na črno v sektorju gradnje in gradbenega materiala. Člani

CSC obsegajo gradbena podjetja in proizvajalce gradbenih materialov. Pravica do zagotavljanja socialnega varstva v teh zimskih mesecih je na voljo samo za prijavljene zaposlene, to je za tiste s pogodbami o zaposlitvi, registrirane na lokalnih inšpektoratih za delo, katerih prispevki za delodajalce in delojemalce so bili plačani. Delodajalci prispevajo 1,5 % njihovega prometa v sistem CSC, medtem ko zaposleni prispevajo 1 % svoje osnovne bruto plače.

Še ena davčna olajšava, ki se lahko uporablja za preprečevanje dela na črno, je, da ljudje vstopajo v neprijavljeno delo že od samega začetka, še posebej v odnosu do izplačila plač v ovojnicah, torej je namen dvigniti raven minimalne plače. V Srednji in Vzhodni Evropi, kjer so ovojnice za plače najbolj razširjene, je raven minimalne plače na ravni med približno tretjino in polovico povprečne mesečne bruto plače, kar je razvidno v Bolgariji (50 % povprečne mesečne bruto plače), Sloveniji (46 %) in v Romuniji (33 %) (Eurostat 2007).

V nekaterih restavracijah ameriške verige s hitro prehrano Burger King v ZDA stranke opozorijo, da bo njihov obrok brezplačen, če jim blagajnik ne izda računa za pravkar kupljeni dnevni odmerek kalorij. Namen tega na videz dobrohotnega naznanila je seveda to, da stranke menedžerju pomagajo nadzirati zaposlene z lepljivimi prsti. Takšne torej, ki bi denar namesto v blagajno raje pospravili v svoj žep, vam pa prihranili ukvarjanje z računom. Tovrsten nadzor je znatno učinkovitejši in cenejši, kot če bi vodja izmene osebno nadziral vsako transakcijo s strankami ali pa bi si vzel čas za pregledovanje posnetkov nadzornih kamer po vsaki izmeni. Nadzor nad zaposlenimi mu stranke omogočajo za ceno nekaj morebitnih brezplačnih kosil (Kostevc 2013).

5 UGOTOVITVE

Siva ekonomija je pojem, ki je nekaterim ljudem zelo blizu, saj se z njo srečujejo skorajda vsak dan. Nekaterim ljudem pomeni preživetje, nekaterim dobičkonosnost, spet drugim vzbuja strah in pomeni nemoralnost. Državi pa prinaša velike izgube v njenem proračunu.

Siva ekonomija se poveča v obdobjih vojne ali katere koli druge krize, v zaostrenih političnih razmerah ali nesrečah. Velike spodbude za povečanje sive ekonomije so korupcija, pomanjkanje in monopol. Ljudje smo po naravi naravnani k temu, da iščemo lažje poti in zato včasih tudi kršimo omejitve in zakone, da si zagotovimo želene koristi. Glavni in najpogostejši vzroki za sivo ekonomijo pa so dodatni zaslužek oz. plačevanje manjših davkov. Ima predvsem negativne posledice, ker znižuje javne prihodke, predstavlja nelojalno konkurenco legalnim podjetjem in zmanjšuje učinkovitost javnih ukrepov. Obstajajo tudi različne metode za ocenjevanje sive ekonomije. Optimalna metoda za državo je odvisna od posebnosti gospodarstva, davčnih in pravnih sistemov.

To neformalno gospodarstvo se širi skoraj povsod po svetu. To ne vpliva le na države v razvoju, temveč je del vsakdanjega življenja v državah z visokimi dohodki, kot so države članice EU. Podjetniki na primer delujejo v neuradnem gospodarstvu, ker se želijo izogniti »nepotrebnim« stroškom, kot je plačevanje davka.

Delo na črno je za številne brezposelne edina možnost za preživetje. V Sloveniji se v sivi ekonomiji izgubi 10–30 % BDP-ja. Po mnenju strokovnjakov bi države lažje omejile sivo ekonomijo s spodbudami in olajšavami rednega in zakonitega dela kot pa s strogim kaznovanjem sivega dela. V Sloveniji je sive ekonomije okoli 27–28 % BDP-ja in v obsegu desetih milijard evrov na leto. Obseg sive ekonomije je v Sloveniji prevelik in predstavlja veliko nelojalno konkurenco legalnemu gospodarstvu, predvsem obrti, mikro in malim podjetjem. V Sloveniji je sive ekonomije največ v panogah gradbeništva, turizma in gostinstva. Obseg sive ekonomije v Evropi pa se je lani zmanjšal za 0,3 odstotne točke, to je na 19 % BDP-ja, kar je razvidno iz objavljene študije največjega svetovnega izdajatelja kreditnih kartic Visa. Siva ekonomija je sicer najbolj razširjena v Vzhodni in Osrednji Evropi. V Bolgariji, na Hrvaškem, v Estoniji in v Litvi tako predstavlja skoraj 30 % BDP-ja. Slovenija pa se giblje nekje na povprečju.

Ukrepi za preprečevanja dela na črno, ki jih je Vlada RS sprejela septembra 2013, zajemajo predvsem zaježitev dela na črno, krepitev inšpekcije, spremembe v zdravstvu in odškodnine za črne gradnje. Ukrepi se dotikajo tudi področja gotovinskega poslovanja, trošarinskih obveznosti, administrativnih ovir in spremembe miselnosti državljanov.

Predlogi za zmanjšanje sive ekonomije so možne prepovedi pri medsebojni sosedski pomoči na vseh tistih področjih, ki so nevarna za zdravje in premoženje oseb, kakor tudi glede negativnih vplivov na okolje – velik del dela na črno se skriva prav pod institutom

medsebojna sosedska pomoč in se na ta način tudi uspešno izogiba kakršnemu koli nadzoru. Primerno bi bilo proučiti določbo zakona, ki opredeljuje soudeleženca dela na črno, in to predvsem v smeri bonitete, kadar bi naročnik storitve lahko predstavljal temeljno dokazno breme za izvajalca. Proučiti je treba dejavnosti, ki se opravljajo kot osebno dopolnilno delo v smislu, da se dopusti opravljati le tista dela, ki praviloma zaradi ekonomike niso zanimiva za opravljanje kot redna dejavnost. V Zakonu o kmetijstvu bi bilo treba popolnoma na novo določiti tako obseg kot tudi dejavnosti, ki se lahko opravljajo kot dopolnilna dejavnost na kmetiji. Pri njihovi določitvi jih je treba vezati izključno na primarno kmetijsko dejavnost, prav tako jih je treba časovno omejiti oziroma določiti časovne okvirje, ki smiselno odražajo aktualno kmetijsko pridelavo.

Morda bi bila vnema preprečevanja dela na črno veliko večja, če bi posameznikom Davčna uprava RS ponudila kaj več kot le moralno zadoščenje pri preganjanju sive ekonomije, ampak bi ponudila tudi finančne spodbude, saj za zmanjšanje sive ekonomije ni dovolj TV oglas in plakati ob cesti. Dokler ne bomo imeli ljudi nič od tega, da vzamemo račun, bo siva ekonomija še naprej cvetela.

Predlagam davčne olajšave za fizične osebe; vsak nakup, ki je višji od 50 €, bi se lahko štel kot davčna olajšava. Te račune pa bi DURSUS dostavili enkrat na leto.

Po drugi strani, pa bi lahko zvišali stopnjo obdavčenosti dohodka iz začetne 16 % na npr. 20 %, s tem da bi se prag davčne olajšave dvignili na 9.000 €. To je neto zaslužek 750 € mesečno – do tega zneska bi bile fizične osebe oproščene plačila dohodnine, saj pod tem zneskom, življenje v današnjem času pač ne more biti »normalno«. Za vse, ki bi letno zaslužili več kot 9.000 €, bi bil presežek obdavčen po 20 % stopnji (ali več – odvisno od zaslužka, po davčni lestvici.) V kolikor pa bi ta presežek oz. del tega potrošili, bodisi za storitve oz. izdelke v Sloveniji (nad 50 € za storitev oz. izdelek), pa bi se to upoštevalo pri zvišanju olajšave pri dohodnini.

S tem ukrepom bi popolnoma vsi zahtevali račun od mizarja, zobozdravnika, odvetnika, vulkanizerja, keramičarja ali frizerja, poleg tega pa bi rajši kupili nov pralni stroj, če bi vedeli, da ne bomo večkrat obdavčeni za isto stvar. Hkrati pa bi tisti, ki samo varčujejo oziroma in ničesar ne kupijo, plačali višjo dohodnino, kot tisti, ki denar vračajo v gospodarstvo, izjeme pa bi bile na primer stanovanjsko varčevanje, pokojninsko varčevanje in podobno.

LITERATURA

- Alessandrini, Sergio in Bruno Dallago. 1987. *The Unofficial Economy (consequences and perspectives in different economic systems)*. Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Ayres, Ian in John Braithwaite. 1992. *Responsive Regulation: Transcending the Deregulation Debate*. New York: Oxford University Press.
- Bajada, Christopher. in Friedrich Schneider. 2005. *Size, Causes and Consequences of the Underground Economy: An International Perspective*. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Balzan, Jurgen. 2012. *The Solution is Good Governance*. [Http://www.maltatoday.com.mt/en/newsdetails/news/interview/The-solution-is-good-governance-Edward-Scicluna-20120131](http://www.maltatoday.com.mt/en/newsdetails/news/interview/The-solution-is-good-governance-Edward-Scicluna-20120131) (3. 8. 2013).
- Baumann, Arne and Wienges, Sebastian. 2003 *Policies on undeclared labour in Germany*. Conference on undeclared labour.
- Belev, Boyan. 2003. *The informal economy in the EU accession countries: Size, Scope, Trends, and Challenges to the Process of EU Enlargement*. Sofia: Center for the Study of Democracy.
- Bertoncelj, Vesna. 2011. *Kakšen je resnični obseg sive ekonomije v Sloveniji*. [Http://www.delo.si/gospodarstvo/kaksen-je-resnicni-obseg-sive-ekonomije-v-sloveniji.html](http://www.delo.si/gospodarstvo/kaksen-je-resnicni-obseg-sive-ekonomije-v-sloveniji.html) (15. 9. 2013).
- Bird, Richard M. in Eric M. Zolt. 2008, Technology and Taxation in Developing Countries: From Hand to Mouse. *National Tax Journal* 61 (4): 791–821.
- Blumenthal, Marsha, Charles Christian in Joel Slemrod. 1998. The Determinants of Income Tax Compliance: Evidence from a controlled Experiment in Minnesota. *National Bureau of Economic Research Working Paper* No. 6575.
- Bovi, Maurizio. 2002. *The nature of the underground economy. Some evidence from OECD countries*. Rome: Institut odi Studi e Analisi Economica.
- Brglez, Mojca. 2000. *Siva ekonomija na različne načine*. [Http://www.finance.si/521/Siva-ekonomija-na-razli%C4%8Dne-na%C4%8Dine](http://www.finance.si/521/Siva-ekonomija-na-razli%C4%8Dne-na%C4%8Dine) (3. 8. 2013).
- Brglez, Mojca. 2001. *Siva ekonomija: merjenje nemerljivega*. [Http://www.finance.si/1679/Siva_ekonomija_merjenje_nemerljivega](http://www.finance.si/1679/Siva_ekonomija_merjenje_nemerljivega) (2. 2. 2013).
- Cassel, D. 1985. *Funktionen der Schattenwirtschaft im Koordinationsmechanismus der Marktwirtschaft und der Zentralverwaktungswirtschaft*. Duisburg: Universitaet Duisburg.
- Chang, Juin J in Ching C. Lai. 2004. Collaborative tax evasion and social norms: Why deterrence does not work. *Oxford Economic Papers* 56 (2): 344–68.
- Čokelc, Stanko. 2002. *Davčne utaje ter ponaredbe in prevare pri davku na dobiček*. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
- DURS (Davčna uprava Republike Slovenije) 2013. Vstopna stran. [Http://www.durs.gov.si](http://www.durs.gov.si) (2. 2. 2013).
- De Juan, Ana, Miguel A. Lasheras in Rafaela Mayo. 1994. Voluntary Tax Compliant Behavior of Spanish Income Taxpayers. *Public Finance* 49: 90–105.

- Elffers, Hank, Russel H. Weigel in Dick J. Hessing. 1987. The Consequences of Different Strategies for Measuring Tax Evasion Behavior. *Journal of Economic Psychology* 8: 311–337.
- Elgin, Ceyhun in Oguz Oztunali. 2012, Shadow Economies around the World: Model Based Estimates Working. *Papers 2012/05*, Bogazici University.
- European Commission. 1998. *Communication of the Commission on undeclared work, COM(98) 219*. [Http://ec.europa.eu/employment_social/empl_esf/docs/com98-219_en.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/empl_esf/docs/com98-219_en.pdf) (15. 8. 2013).
- Evropska komisija. 2003. *O smernicah za politiko zaposlovanja držav članic*. [Http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=sl&ihmlang=sl&lng1=sl,sl&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=285872:cs](http://eur-lex.europa.eu/Notice.do?mode=dbl&lang=sl&ihmlang=sl&lng1=sl,sl&lng2=bg,cs,da,de,el,en,es,et,fi,fr,hu,it,lt,lv,mt,nl,pl,pt,ro,sk,sl,sv,&val=285872:cs) (12.12.2013).
- Evropska komisija. 2004. *Undeclared work in an enlarged Union*. Bruselj: Evropska komisija.
- Evropska komisija. 2007. *Undeclared work in the European Union*. Bruselj: Evropska komisija.
- Eurostat. 2007. *Variations from 92 to 1570 euro gross per month*, Eurostat, Brussels. [Http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/25/en/1/EF0925EN.pdf](http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2009/25/en/1/EF0925EN.pdf) (1. 10. 2013)
- Frey, Bruno S. (1997). A constitution for knaves crowds out civic virtue. *The Economic Journal* 107: 1043–1053.
- Friedland, Nehemiah. 1982. A Note on Tax Evasion as a Function of the Quality of Information about the Magnitude and Credibility of Threatened Fines: Some Preliminary Research. *Journal of Applied Social Psychology* 12: 54–59.
- Georgiou, George M. 2007. *Measuring the Size of the Informal Economy: A Critical Review*. Nicosia: Central Bank of Cyprus.
- Gërxxhani, Klarita. 2007. *The informal sector in developed and less developed countries*. [Http://www.csd.bg/news/bert/grabowski.pdf](http://www.csd.bg/news/bert/grabowski.pdf) (16. 8. 2013).
- Glas, Miroslav, Stanislava Kukar, Marjan Simončič in Ivo Bičanić. (1988). *Siva ekonomija v svetu in Jugoslaviji*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Glas, Miroslav. 1991. *Prispevki k politični ekonomiji*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Glas, Miroslav. 1994. *Prispevki k politični ekonomiji (gradivo za seminarje)*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
- Grabowski, Mirosława. 2002. *Informal labor market and informal economy during transition - the Polish perspective*. [Http://www.csd.bg/news/bert/grabowski.pdr](http://www.csd.bg/news/bert/grabowski.pdr) (16. 8. 2013).
- Grah, Matija. 2006. Brez računa, brez kesanja. *Delo*, 5. December, 24.
- Hundsdoerfer, Jochen. 1996. *Die Steuerhinterziehung und ihre Integration in betriebswirtschaftliche Entscheidungsmodelle*. Koln: Verlag dr. Heiner Richter.
- Kagan, Robert A. in John T. Scholz. 1984. The criminology of the corporation and regulatory enforcement strategies, V: *Enforcing regulation*. K. Hawkins and J. M. Thomas (eds.), Boston: Kluwer-Nijhoff Publishing.
- Kemperl, Katarina. 2009. *Obseg in značilnosti sive ekonomije na področju gradbeništva v Sloveniji*. Magistrsko delo, Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Klepper, Steven in Daniel Nagin. 1989. Tax Compliance and Perceptions of the Risks of Detection and Criminal Prosecution. *Law and Society Review* 23: 209–40.

- Kostevc, Črt. 2013. *50 odtenkov sive ekonomije*. [Http://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/50-odtenkov-sive-ekonomije](http://www.dnevnik.si/mnenja/kolumne/50-odtenkov-sive-ekonomije) (16. 9. 2013).
- Kukar, Stanislava. 1995. *Siva ekonomija v Sloveniji: Razlogi za njen obstoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Lauko, B. 1987. *Siva ekonomija v Sloveniji: Razlog za njen obstoj in ocene njenega obsega*. Ljubljana: Inštitut za ekonomska raziskovanja.
- Lipper, Owen in Michael Walker. 1997. *The Underground Economy: Global Evidences of Its Size and Impact*. Vancouver, B. C.: The Frazer Institute.
- McBarnet, Doreen. 2003. *“When Compliance is Not the Solution but the Problem. Taxing Democracy: Understanding Tax Avoidance and Evasion*. Aldershot: Ashgate.
- Murphy, Kristina in Nathan Harris. 2007. Shaming, shame and recidivism: A test of re-integrative shaming theory in the white-collar crime context. *British Journal of Criminology* 47 (6): 900–917.
- Murphy, Kristina. 2005. Regulating more effectively: The relationship between procedural justice, legitimacy and tax non-compliance. *Journal of Law and Society* 32 (4): 562–589.
- Murphy, Kristina. 2008. Enforcing tax compliance: To punish or persuade? *Economic Analysis and Policy* 38 (1): 113–135.
- Murphy, Richard. 2012. *Closing the European Tax Gap - A Report for Group of the Progressive Alliance of Socialists & Democrats in the European Parliament*. [Http://www.socialistsanddemocrats.eu/gpes/media3/documents/3842_EN_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229.pdf](http://www.socialistsanddemocrats.eu/gpes/media3/documents/3842_EN_richard_murphy_eu_tax_gap_en_120229.pdf) (5. 6. 2103).
- Nastav, Bojan in Štefan Bojnec. 2007. Shadow Economy in Slovenia: The Labour Approach. *Managing Global Transitions* 5 (2): 193–208.
- Nastav, Bojan. 2009. *Siva ekonomija v Sloveniji – merjenje, vzroki in posledice*. Doktorska disertacija, Ekonomska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development). 2000 Tax avoidance and evasion, Paris. [Http://www.jstor.org/discover/10.2307/41790645?uid=2&uid=4&sid=21103893965013](http://www.jstor.org/discover/10.2307/41790645?uid=2&uid=4&sid=21103893965013) (8. 11. 2013)
- Omerzu, Branko. 2000. *Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno s strokovnim predgovorom*. Radovljica: Skriptorij KA.
- Ott, Katarina. 1988. *Economic policy and unofficial economy in transition: the case of Croatia*. Zagreb: Institute of public finance.
- Puhek, Bojan. 2013. *Ali bi davčne blagajne lahko zajezile sivo ekonomijo v Sloveniji*. [Http://www.siol.net/novice/slovenija/2013/04/zajezitev_sive_ekonomije.aspx](http://www.siol.net/novice/slovenija/2013/04/zajezitev_sive_ekonomije.aspx)
- Renooy, Piet in Colin C. Williams 2007. *Undeclared work in the European Union*. [Http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf](http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_284_en.pdf) (2. 2. 2013).
- Renooy, Piet. 2004a. *The informal economy: Meaning, measurement and social significance*. Amsterdam: Netherlands Geographical Studies.
- Renooy, Piet. 2004b. *The size of the Shadow Economies of 145 Countries all over the World: First Results over Period 1999 to 2003?* Linz: Johannes Kepler University of Linz.

- Renooy, Piet. 2007. Undeclared work: A new source of employment. *International Journal of Sociology and Social Policy* 27 (5/6): 250–257.
- Renooy, Piet, Staffan Ivarsson, Olga O. Wusten-Gritsai in Emco Meijer. 2004. *Undeclared Work in An Enlarged Union. Employment & social affairs, European Commission*. [Http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/work/undecl_work_final_en.pdf](http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/work/undecl_work_final_en.pdf) (16. 8. 2013).
- Repovž, Erika. 2009. *Slovenci v Evropi prednjačimo v sivi ekonomiji*. [Http://www.delo.si/clanek/82523](http://www.delo.si/clanek/82523) (14. 9. 2013).
- Richardson, Grant. 2006. *Determinants of tax evasion: A cross-country investigation*. Journal of international Accounting, Auditing and Taxation. [Http://connection.ebscohost.com/c/articles/22645427/determinants-tax-evasion-cross-country-investigation](http://connection.ebscohost.com/c/articles/22645427/determinants-tax-evasion-cross-country-investigation) (16. 10. 2013).
- Robben, Frank, Peter Maes in Emmanuel Quintin. 2007. *E-Government Program of the Belgian Social Security*. PA, USA: Idea Group, Hershey.
- Schneider, Friedrich in Dominik Enste. 2002. *The Shadow Economy: An International Survey*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schneider, Friedrich. 2005. *Shadow economies of 145 countries all over the world: what do we really know*. Basel: Center for Research in economics, management and the arts.
- Schneider, Friedrich. 2007. *Reducing the shadow economy in Germany: A blessing or a curse?* [Http://www.economics.jku.at/members/Schneider/files/publications/ShadEconTISCR.pdf](http://www.economics.jku.at/members/Schneider/files/publications/ShadEconTISCR.pdf) (16. 8. 2013).
- Schneider, Friedrich. 2011. *Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2012: Some New Facts*. [Http://www.economics.uni-linz.ac.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf](http://www.economics.uni-linz.ac.at/members/Schneider/files/publications/2012/ShadEcEurope31.pdf) (15. 8. 2013).
- Schwartz, Richard D. in Sonya Orleans. 1967. On Legal Sanctions. *University of Chicago Law Review* 34: 282–300.
- Skolka, Jiri. 1985. *Die andere Wirtschaft: Schwarzarbeit und Do-it-yourself in Oesterreich*. Wien: Signum Verlag.
- Spicer, Michael W. in Scott B. Lundstedt. 1976. Understanding Tax Evasion. *Public Finance* 31: 295–305.
- SURS (Statistični urad Republike Slovenije). 2012. *Popravki zajetja v BDP in siva (neopazovana, skrita) ekonomija*. [Http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4526](http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4526) (16. 8. 2013).
- Svetlik, Ivan, Drago Kos, Katja Boh in Zdravko Zrimšek. 1988. *Neformalno delo*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- Thomas, Jim. 1992. *Informal economic activity*. Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.
- Uredba št. 995/2010 Evropskega parlamenta in sveta. *Uradni list EU št. L 295/23*.
- Uredba št. 607/2012 Evropskega parlamenta in sveta. *Uradni list EU št. L 177/16*.
- Varma, Kimberley N. in Anthony N. Doob. 1998. Detering Economic Crimes: The Case of Tax Evasion. *Canadian Journal of Criminology* 40: 165–84.

- Vassallo, Giorgio. 2011. *Morality-Fiscal Morality*. [Http://www.org/viewarticle.php?id=11](http://www.org/viewarticle.php?id=11) (3. 11. 2013).
- Vlada Republike Slovenije. 2003. *Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*. [Http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/cns/doc/0306230743229_26v2f.doc](http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/cns/doc/0306230743229_26v2f.doc) (3. 11. 2013).
- Vlada Republike Slovenije. 2013. *Obvladovanje sive ekonomije v Republiki Sloveniji*. [Http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2013/siva_ekonomija/Siva_ekonomija_09092013.pdf](http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/projekti/2013/siva_ekonomija/Siva_ekonomija_09092013.pdf) (14. 8. 2013).
- Wallace, Clair, Christian Haerpfer in Rossalina Latcheva. 2004. *The informal economy in East-Central Europe 1991-1998*. [Http://www.ihs.ac.at/publications/soc/s64.pdf](http://www.ihs.ac.at/publications/soc/s64.pdf) (3. 11. 2013).
- Webley, Paul in Rebecca S. Halstead. 1986. Tax evasion on the micro: Significant stimulations per expedient experiments. *Journal of Interdisciplinary Economics 1*: 87–100.
- Wikipedia. 2013. *Siva ekonomija*. [Http://sl.wikipedia.org/wiki/Siva_ekonomija](http://sl.wikipedia.org/wiki/Siva_ekonomija) (12. 12. 2013).
- Williams, C.Colin., Horlings, Edwin. in Renooy, Piet 2008 *Eurofound, Tackling undeclared work in the European Union*. Dublin. [Http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0813.htm](http://www.eurofound.europa.eu/publications/htmlfiles/ef0813.htm). (16. 9. 2013)
- Zakon o gozdovih (ZG) *Uradni list Republike Slovenije*, 63/2013.
- Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 12/2007.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD). *Uradni list Republike Slovenije*, št. 111/2013.